

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ
ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

ΠΥΡΡΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΘΕΤΤΑΛΟΣ
ΧΕΙΡΑΓΩΓΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια: Αλεξάνδρα Δήμου

Επιβλέπων: Γρηγόριος Καραφύλλης, Καθηγητής

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2011

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000305386

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ
ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

ΠΥΡΡΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΘΕΤΤΑΛΟΣ
ΧΕΙΡΑΓΩΓΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια: Αλεξάνδρα Δήμου

Επιβλέπων: Γρηγόριος Καραφύλλης, Καθηγητής

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2011

ΥΠΡΟΣ ΜΟΝΥΣΙΟΣ ΘΕΤΑΛΟΣ
ΚΕΙΡΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ

ΠΥΡΡΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΘΕΤΤΑΛΟΣ
ΧΕΙΡΑΓΩΓΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΚΑΡΑΦΥΛΛΗΣ

ΜΑΡΙΑ ΠΟΥΡΝΑΡΗ

ΣΤΑΜΑΤΗΣ ΠΟΡΤΕΛΑΝΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΟΝ

**ΠΥΡΡΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΘΕΤΤΑΛΟΣ
ΧΕΙΡΑΓΩΓΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια: Αλεξάνδρα Δήμου

Επιβλέπων: Γρηγόριος Καραφύλλης, Καθηγητής

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2011

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εισαγωγή	11
Πρόλογος	13

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ
ΠΥΡΡΟΣ ΜΟΝΥΣΙΟΣ Ο ΘΕΤΤΑΛΟΣ
ΚΑΙ ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ
ΧΕΙΡΑΓΩΓΙΑ ΤΩΝ ΠΑΛΙΩΝ

1. Η συγγραφή της συγγραφής	19
2. Η ιστορική συνθήκη	22
3. Η χρονολόγηση του έργου	23
4. Ο ρόλος της θρησκείας στη συγγραφή του έργου	25
5. Η συγγραφή των Παιώνων	

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ
ΧΕΙΡΑΓΩΓΙΑ ΤΩΝ ΠΑΛΙΩΝ-ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

Εισαγωγή ή προοίμιο του έργου	27
α. Εισαγωγή των Παιώνων	
β. Η διακρίση των χωρίων του έργου	29
2Α. Χωρίον πρώτον	29
2Β. Χωρίον δεύτερον	30
2Γ. Χωρίον τρίτον	31
3. Ορισμός του έργου του Πυρρού	36
4. Η δομή του έργου	40
5. Η δομή του έργου	

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
 ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
 ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ (ΙΤΥΣΣΕ)

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελ.
Πρόλογος	11
Εισαγωγή	13

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ ΠΥΡΡΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Ο ΘΕΤΤΑΛΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΧΕΙΡΑΓΩΓΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ

1. Βιογραφικό και εργογραφικό σημείωμα	15
2. Η ιστορική συγκυρία	22
3. Η χρησιμοποιούμενη Γλώσσα	23
4. Ο ρόλος της θρησκείας στη συγγραφή του φιλοσοφικοπαιδαγωγικού έργου «Χειραγωγία των Παίδων»	25

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΧΕΙΡΑΓΩΓΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ-ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

1. Συνοπτική παρουσίαση του έργου «Χειραγωγία των Παίδων»	27
2. Η διάκριση των χρεών του ανθρώπου	29
2.1. Χρέη προς τον Θεό	29
2.2. Χρέη προς τον εαυτό μας	30
2.3. Χρέη προς τους άλλους	33
3. Ορισμός και ανάλυση του όρου «πάθη»	36
4. Η έννοια της παιδείας συνυφασμένη με την έννοια της φιλοσοφίας	40

5. Οι διδακτικοί σκοποί των μύθων που εμπεριέχονται στο έργο	43
6. Αποτίμηση της «Χειραγωγίας των Παίδων» και της θεμελιούμενης σ' αυτό προσωπικότητας του Διονυσίου Πύρρου	47
Συμπεράσματα	50
Βιβλιογραφία	53
Abstract	57

ΠΑΡΕΚΒΑΣΗ

Η σημασία του «Δικανικού Νόμου»	59
---------------------------------	----

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών στις «Επιστήμες της Αγωγής» του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, και συγκεκριμένα στον τομέα «Ανθρωπιστικές Επιστήμες στην εκπαίδευση» με ειδίκευση στις «Κοινωνικές Επιστήμες και παιδεία» και οφείλει πολλά στις υποδείξεις της τριμελούς επιτροπής, προς την οποία εκφράζω τις ευχαριστίες μου. Ιδιαίτερος ευχαριστώ τον Καθηγητή Φιλοσοφίας, κ. Γρηγόριο Καραφύλλη (Επιβλέποντα Καθηγητή), ο οποίος παρακολούθησε με ενδιαφέρον και κριτική διάθεση όλα τα στάδια της εργασίας, παρέσχε επωφελείς συμβουλές για τη βελτίωσή της και συνέβαλε με τις υποδείξεις του στη διαμόρφωση και ολοκλήρωσή της. Επίσης, ευχαριστώ θερμά την Επίκουρη Καθηγήτρια, κ. Μαρία Πουρνάρη, καθώς και τον Λέκτορα, κ. Σταμάτη Πορτελάνο - τα άλλα δύο μέλη της Τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής - για το ενδιαφέρον, με το οποίο περιέβαλαν την παρούσα εργασία. Τέλος, ευχαριστώ ιδιαίτερα την οικογένειά μου, καθώς και τον Παναγιώτη Λαζαρόπουλο, χωρίς την συμβολή των οποίων δεν θα ήταν δυνατή η ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας.

Αλεξάνδρα Δήμου

ΕΠΙΛΟΓΗ

Επισημαίνεται επίσης ότι η επιλογή των
 οικονομικών αντικείμενων που περιλαμβάνονται
 στο Πεδίο είναι διαφορετική από αυτήν της
 «Συμφωνίας των Παριζιών». Προσλαμβάνονται
 συγκεκριμένα αντικείμενα οικονομικά, όπως κερδοσκοπικά
 επιχειρήματα, δηλαδή η παροχή υπηρεσιών σε ένα
 καθορισμένο πεδίο, όπως η παροχή υπηρεσιών
 χρηματοοικονομικών και των υπηρεσιών των
 ασφαλιστικών και των υπηρεσιών των ασφαλιστικών
 υπηρεσιών, όπως η παροχή υπηρεσιών χρηματοοικονομικών
 υπηρεσιών, η παροχή υπηρεσιών ασφαλιστικών και
 ασφαλιστικών υπηρεσιών.

Επισημαίνεται επίσης ότι η επιλογή των
 οικονομικών αντικείμενων που περιλαμβάνονται
 στο Πεδίο είναι διαφορετική από αυτήν της
 «Συμφωνίας των Παριζιών». Προσλαμβάνονται
 συγκεκριμένα αντικείμενα οικονομικά, όπως κερδοσκοπικά
 επιχειρήματα, δηλαδή η παροχή υπηρεσιών σε ένα
 καθορισμένο πεδίο, όπως η παροχή υπηρεσιών
 χρηματοοικονομικών και των υπηρεσιών των
 ασφαλιστικών και των υπηρεσιών των ασφαλιστικών
 υπηρεσιών, όπως η παροχή υπηρεσιών χρηματοοικονομικών
 υπηρεσιών, η παροχή υπηρεσιών ασφαλιστικών και
 ασφαλιστικών υπηρεσιών.

Επισημαίνεται επίσης ότι η επιλογή των
 οικονομικών αντικείμενων που περιλαμβάνονται
 στο Πεδίο είναι διαφορετική από αυτήν της
 «Συμφωνίας των Παριζιών». Προσλαμβάνονται
 συγκεκριμένα αντικείμενα οικονομικά, όπως κερδοσκοπικά
 επιχειρήματα, δηλαδή η παροχή υπηρεσιών σε ένα
 καθορισμένο πεδίο, όπως η παροχή υπηρεσιών
 χρηματοοικονομικών και των υπηρεσιών των
 ασφαλιστικών και των υπηρεσιών των ασφαλιστικών
 υπηρεσιών, όπως η παροχή υπηρεσιών χρηματοοικονομικών
 υπηρεσιών, η παροχή υπηρεσιών ασφαλιστικών και
 ασφαλιστικών υπηρεσιών.

Επισημαίνεται επίσης ότι η επιλογή των
 οικονομικών αντικείμενων που περιλαμβάνονται
 στο Πεδίο είναι διαφορετική από αυτήν της
 «Συμφωνίας των Παριζιών». Προσλαμβάνονται
 συγκεκριμένα αντικείμενα οικονομικά, όπως κερδοσκοπικά
 επιχειρήματα, δηλαδή η παροχή υπηρεσιών σε ένα
 καθορισμένο πεδίο, όπως η παροχή υπηρεσιών
 χρηματοοικονομικών και των υπηρεσιών των
 ασφαλιστικών και των υπηρεσιών των ασφαλιστικών
 υπηρεσιών, όπως η παροχή υπηρεσιών χρηματοοικονομικών
 υπηρεσιών, η παροχή υπηρεσιών ασφαλιστικών και
 ασφαλιστικών υπηρεσιών.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
 ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα εργασία επιχειρείται η παρουσίαση και η ερμηνεία των φιλοσοφικοπαιδαγωγικών αντιλήψεων του Διονυσίου Πύρρου του Θετταλού, λόγιου του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, έτσι όπως αυτές αντλούνται μέσα από το έργο του «Χειραγωγία των Παίδων». Προκειμένου να επιτευχθεί ο σκοπός αυτός, κρίθηκε αναγκαίο να διαιρεθεί η παρούσα εργασία σε δύο κεφάλαια, εκ των οποίων το πρώτο περιλαμβάνει τη βιογραφία και την εργογραφία του Διονυσίου Πύρρου, καθώς και το χρονικό, γλωσσικό και ιδεολογικό πλαίσιο συγγραφής του πραγματευόμενου έργου του, ενώ το δεύτερο κεφάλαιο υπεισέρχεται στην εξέταση του περιεχομένου του εν λόγω συγγράμματος, με έμφαση σε ζητήματα παιδαγωγικού και φιλοσοφικού ενδιαφέροντος.

Ειδικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο προβαίνουμε σε μία περιγραφή του βίου του Διονυσίου Πύρρου που αφορά κυρίως την εκπαίδευση που έχει λάβει, έτσι ώστε να μπορούμε να ερμηνεύσουμε καλύτερα μετέπειτα τις εμπεριεχόμενες στο έργο του απόψεις, λαμβάνοντας υπόψη τα προσωπικά του βιώματα και εμπειρίες. Επιπλέον, καταγράφεται ο κατάλογος των συγγραμμάτων του, μέσα από τον οποίο συλλέγονται στοιχεία που αποσαφηνίζουν και συμπληρώνουν το περιεχόμενο του έργου του «Χειραγωγία των Παίδων».

Στη συνέχεια, επισημαίνεται η χρονική συγκυρία συγγραφής του βιβλίου, η οποία συμπίπτει με τις προεπαναστατικές ζυμώσεις που σημειώνονταν στην Ελλάδα με σκοπό την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού, ενώ παράλληλα υπογραμμίζεται ο σπουδαίος ρόλος που επιτέλεσαν οι διανοούμενοι, κατά την ίδια χρονική διάρκεια, προσπαθώντας να μεταδώσουν στους υπόδουλους Έλληνες τις νέες, φιλελεύθερες ιδέες του Διαφωτισμού με απώτερο στόχο την πνευματική και ηθική ανασυγκρότηση της ελληνικής κοινωνίας.

Ακόμη, διερευνώνται δύο ακόμη παράμετροι συγγραφής του έργου «Χειραγωγία των Παίδων», η γλωσσική και η θεολογική. Ως προς το γλωσσικό ζήτημα, ο Πύρρος Διονύσιος τάσσεται υπέρ της ζωντανής, δημοτικής, καθομιλούμενης γλώσσας ως

κατάλληλης για την απόκτηση της γνώσης, θέση την οποία δηλώνει ρητά μέσα στο έργο του. Αναφορικά με την σχέση του συγγραφέα με την θρησκεία, αυτή είναι φανερή και ισχυρή, με αποτέλεσμα η επιρροή της διδασκαλίας του Χριστού και των Γραφών να είναι έκδηλη σε όλο του το έργο.

Ακολουθώντας, στο δεύτερο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας αναλύονται τα χρέη που έχει ο άνθρωπος προς τον Θεό, προς τον ίδιο του τον εαυτό, και προς τους άλλους ανθρώπους. Επιχειρείται εν μέσω της ανάλυσης αυτής μία φιλοσοφική προσέγγιση σε ό, τι αφορά την σύνθεση της ψυχής του ατόμου, τους μηχανισμούς καλλιέργειάς της, καθώς και τον έλεγχο των παθών της. Η μελέτη των εν λόγω ζητημάτων οδηγεί στην εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων αναφορικά με το μέγεθος της συνεισφοράς της εύρυθμης λειτουργίας της ψυχής στο να καταστεί ο άνθρωπος μία ολοκληρωμένη και ισορροπημένη οντότητα.

Πέραν των παραπάνω πτυχών της φιλοσοφίας που θίγονται διαμέσου του υπό μελέτη έργου, ο Πύρρος Διονύσιος, εν συνεχεία, παρουσιάζει την έννοια της φιλοσοφίας να συνυφαίνεται με την έννοια της παιδείας. Η τελευταία ορίζεται ως η γνώση συγκεκριμένων επιστημονικών αντικειμένων, σε συνδυασμό με την ηθική ανάταση του ανθρώπου και την γενικότερη πολύπλευρη καλλιέργειά του. Όταν δε ο άνθρωπος είναι σε θέση να κατανοεί τις βασικές αρχές όλων των επιστημών, αλλά κυρίως τον τρόπο λειτουργίας του κράτους και της κοινωνίας, σε συνδυασμό με την υιοθέτηση ενός συγκεκριμένου τρόπου σκέψης που οδηγεί στην επίλυση των καθημερινών προβλημάτων που του παρουσιάζονται σε κάθε έκφανση της ζωής του, τότε ανάγεται, κατά τον Πύρρο, σε φιλόσοφο υπό την έννοια του γνώστη όλων των επιστημών και των τεχνών, καθώς και απάντων των θείων και ανθρώπινων πραγμάτων.

Τέλος, καθ' όλη τη διάρκεια της εργασίας γίνονται συνεχείς και εκτενείς αναφορές στις αρχές του Διαφωτισμού, όπως αυτές προβάλλονται μέσω της «Χειραγωγία των Παίδων», οι οποίες, μεταξύ άλλων, συνίστανται στην εγκαθίδρυση του ορθολογισμού και στην ταυτόχρονη αποκήρυξη του δεσποτισμού, στην κατάκτηση της γνώσης και της προόδου, και στην αφύπνιση του ανθρώπου προκειμένου να διεκδικήσει τα δικαιώματά του. Οι προαναφερόμενες αρχές συνδέονται και αποσκοπούν στην πνευματική ανάταση των υπόδουλων Ελλήνων, καθώς και στην συνακόλουθη ιδεολογική και εθνική τους συσπείρωση με απώτερο στόχο τον αγώνα για την κατάκτηση της ελευθερίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΠΥΡΡΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Ο ΘΕΤΤΑΛΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΧΕΙΡΑΓΩΓΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ

1. Βιογραφικό και εργογραφικό σημείωμα

Ο Πύρρος Διονύσιος ο Θετταλός γεννήθηκε το έτος 1777 στο χωριό Καστανιά¹ του Δήμου Καλαμπάκας, της νυν Περιφερειακής Ενότητας Τρικάλων. Ο ίδιος και ο μικρότερος αδερφός του έμειναν ορφανοί από πατέρα σε μικρή ηλικία, και απογοητευμένοι από την τύχη τους, μετέβησαν, λίγα χρόνια αργότερα, στην Ιερά Μονή Μεταμορφώσεως των Μετεώρων. Στην εν λόγω Μονή μελέτησαν τους βίους και τα κατορθώματα των Αγίων, ωστόσο, αφού χειροτονήθηκαν μοναχοί και ιεροδιάκονοι από τον πρώην επίσκοπο της Τρίκκης Αμβρόσιο², επέστρεψαν στην γενέτειρά τους. Εκεί, πούλησαν την οικογενειακή τους περιουσία, έλαβε ο καθένας το μερίδιό του - συμπεριλαμβανομένης και της μητέρας τους - και, μετά την σύμφωνη γνώμη των τοπικών ιερέων, ο Πύρρος κατευθύνθηκε προς τα Τρίκαλα. Στη σχολή της Τρίκκης μαθήτευσε κοντά στον Κοζανίτη διδάσκαλο Στάμκο³. Έπειτα, μετέβη στον Τύρναβο, όπου συνέχισε τις εγκύκλιες σπουδές του δίπλα στον περίφημο δάσκαλο Ιωάννη Πέζαρο για δύο έτη.

¹ Πύρρος Διονύσιος ο Θετταλός, *Περιήγησις Ιστορική και βιογραφία*, εκ του τυπογραφείου Α. Γκαρπόλα, Αθήνα, 1848, σ.. 5.

² Στο ίδιο, σ.. 6.

³ Στο ίδιο, σ.. 7.

Μετά την ολοκλήρωση των βασικών του σπουδών ο Πύρρος Διονύσιος ταξίδεψε σε ολόκληρη την Θεσσαλία, πέρασε κατόπιν από την Θεσσαλονίκη, τις Σέρρες, την Δράμα, την Λήμνο, την Προποντίδα, και τελικά έφτασε στην Κωνσταντινούπολη⁴. Στην Πόλη έζησε για ένα περίπου έτος, και στο διάστημα αυτό εργάστηκε ως ιεροδιάκονος και γραμματέας του πρώην Μητροπολίτη της Χαλκιδόνας Ιερεμία. Από εκεί αναχώρησε με τον αδερφό του Ιωακείμ για τα Ιεροσόλυμα με ενδιάμεσες στάσεις την Χίο, την Ρόδο και την Κύπρο. Φτάνοντας στην Ιερουσαλήμ, προσκύνησαν τον Πανάγιο Τάφο, τον Γολγοθά και όλους τους Αγίους Τόπους⁵. Ο Πύρρος διέμεινε εκεί για ένα χρόνο ως εφημέριος της Μονής των Αρχαγγέλων. Ωστόσο, δυσαρεστημένος από την συμπεριφορά των κατοίκων της περιοχής, και εξακολουθώντας να διακατέχεται από την αέναη δίψα του για μάθηση, φεύγει από την Ιερουσαλήμ και αποβιβάζεται στην Λέσβο, έδρα της ξακουστής σχολής των Κυδωνιών της Μ. Ασίας. Εκεί μένει για δύο με τρία έτη, και διδάσκεται Γεωμετρία, Άλγεβρα, Φυσική, Μεταφυσική και Ηθική από τον Βενιαμίν τον Λέσβιο και έργα του Όμηρου, του Δημοσθένη και του Θουκυδίδη από τον σοφό Γρηγόριο Σαράφη⁶.

Από εκεί μεταβαίνει στη Χίο, όπου παρακολουθεί μαθήματα Θεολογίας και Ρητορικής κοντά στον συντηρητικό για την εποχή διδάσκαλο Αθανάσιο Πάριο, και μαθήματα Αστρονομίας, Άλγεβρας και Τριγωνομετρίας από τον Ιωάννη Τσελέπη. Παράλληλα, κατασκευάζει γωνιομέτρες, χάρτες και σφαίρες της Γεωγραφίας και της Αστρονομίας⁷.

Κατά το έτος 1806 εκφράζει την επιθυμία του να ταξιδέψει στην Ευρώπη προκειμένου να διδαχθεί στην πράξη, ό, τι είχε διδαχθεί μέχρι τότε σε θεωρητικό επίπεδο⁸. Για τον λόγο αυτό μεταβαίνει στην Παβία, στην περίφημη Ακαδημία της οποίας εισάγεται πειραματικά και, αφού μαθαίνει, σε ένα χρόνο, την ιταλική γλώσσα, παρακολουθεί κατόπιν τα μαθήματα της Γεωμετρίας, της Άλγεβρας, της Γενικής και Πειραματικής Φυσικής και της Βοτανικής. Έπειτα, λόγω του ότι θεωρεί την ιατρική ως την πλέον σημαντική τέχνη στον κόσμο, δεδομένου ότι δεν είναι τίποτα άλλο από την προσαρμογή της φιλοσοφίας και της θείας βοήθειας προς όφελος της ανθρωπότητας⁹, εισάγεται στην Ιατρική Σχολή της Παβίας. Κατατάσσεται στην «Ματρίκουλα» των φοιτητών, δηλαδή στον κατάλογο των φοιτητών και παρακολουθεί πλήθος μαθημάτων,

⁴ Στο ίδιο, σσ. 8-12.

⁵ Στο ίδιο, σ. 13.

⁶ Στο ίδιο, σ. 29.

⁷ Στο ίδιο, σσ. 29-30.

⁸ Στο ίδιο, σ. 31.

⁹ Στο ίδιο, σ. 52.

όπως Φυσική, Χημεία, Βοτανική, Ανθρωποτομία, Φυσιολογία, Ανατομία, Φυσική Ιστορία, Παθολογία, Φαρμακευτική, Πρακτική Ιατρική, Κλινική και Πρακτική Χειρουργική¹⁰. Το 1813 λαμβάνει το δίπλωμά του ως δόκτωρ, δηλαδή διδάσκαλος της Ιατρικής και της Χειρουργικής από το Πανεπιστήμιο της Παβίας.

Στη συνέχεια, μεταβαίνει στο Μιλάνο και σπουδάζει Αστρονομία και Πρακτική Γεωγραφία, ενώ ταυτόχρονα σχεδιάζει έναν άτλαντα και έναν θαλάσσιο χάρτη, τους χαλκοχαράζει και τους τυπώνει προκειμένου να χρησιμοποιηθούν από τα ελληνικά σχολεία και από τα ελληνικά πλοία αντίστοιχα¹¹. Ταξιδεύει στην Βενετία, στην Τεργέστη, στην Βιέννη, πόλεις, στις οποίες εμβαθύνει τις γνώσεις του περί Αστρονομίας και Ορυκτολογίας, και επιστρέφει στο Μιλάνο, απ' όπου μεταβαίνει στην Αγκώνα και από εκεί μέσω της Ζακύνθου και της Πάτρας, έρχεται στην Αθήνα.

Οι τότε Αθηναίοι φίλοι του παρακαλούν τον Πύρρο να μείνει στην πόλη τους και να προβεί στη σύσταση ενός εκπαιδευτηρίου. Πράγματι, ο Πύρρος διδάσκει για τρία περίπου χρόνια Αριθμητική, Γεωγραφία και λοιπές επιστήμες, όταν ο Οσμάν Πασάς, ηγεμόνας της Ευρίπου, τον καλεί για να τον θεραπεύσει από μία χρόνια πάθηση. Αφού ο Πύρρος τον ίασε, ο Οσμάν Πασάς τον κρατά κοντά του για οκτώ ολόκληρους μήνες ανταμείβοντάς τον πλουσιοπάροχα, με αποτέλεσμα να σταματήσει να λειτουργεί η επιστημονική σχολή του Πύρρου στην Αθήνα¹².

Έπειτα, ο Πύρρος αποφασίζει να περιηγηθεί ακόμα μία φορά σε διάφορα νησιά της Ελλάδας. Αφού κατέγραψε πλήθος αυτών, αναχώρησε εκ νέου για την Κωνσταντινούπολη το έτος 1818, όπου γνώρισε τον αρχίατρο του σουλτάνου Μουσταφά, ο οποίος, αφού εκτίμησε τις ευρείες σπουδές του στην Ευρώπη, του έδωσε έγγραφη άδεια να ασκεί ελεύθερα το ιατρικό επάγγελμα εντός κι εκτός Κωνσταντινούπολης. Κατά την ίδια χρονική διάρκεια έλαβε επίσης άδεια από τον Οικουμενικό Πατριάρχη να εκφωνεί λόγους στους ναούς του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ενώ ταυτόχρονα τιμήθηκε με το αξίωμα του αρχιμανδρίτη του οικουμενικού θρόνου, διότι έχαιρε μεγάλης εκτίμησης από τους κύκλους του Πατριαρχείου¹³.

Στις αρχές του έτους 1819, και εν μέσω της αναταραχής που επικρατούσε στην Κωνσταντινούπολη, ο αρχίατρος του σουλτάνου καλεί τον Πύρρο προκειμένου ο τελευταίος να εκμαιεύσει πληροφορίες για το αν ο Οικουμενικός Πατριάρχης

¹⁰ Στο ίδιο, σ. 53.

¹¹ Στο ίδιο, σσ. 59-60.

¹² Στο ίδιο, σσ. 70-72.

¹³ Στο ίδιο, σσ. 87-90.

Γρηγόριος ο Ε΄ είχε γνώση για την επανάσταση των Ελλήνων. Κατά τη διάρκεια των γεγονότων αυτών, ο Πύρρος ζήτησε κι έλαβε την ευχή και την άδεια του πατριάρχη για να αναχωρήσει από την Κωνσταντινούπολη με κατεύθυνση το Άγιο Όρος, αφού προηγουμένως είχε καταβάλει μέγιστες προσπάθειες για να πληροφορήσει τους χριστιανούς της περιοχής για το τι θα επακολουθούσε¹⁴.

Λίγο πριν φτάσει στο Άγιο Όρος τον Απρίλιο του 1821 ενημερώθηκε ότι οι μοναχοί είχαν επαναστατήσει εναντίον των Οθωμανών, πλην όμως οι Τούρκοι ενώθηκαν και νίκησαν τους χριστιανούς επιθυμώντας να εισέλθουν δια της βίας στο Άγιο Όρος. Η κοινότητα του Αγίου Όρους έστειλε τον Πύρρο στην Σκόπελο για να ζητήσει βοήθεια από πολεμικά πλοία για την υπεράσπιση του Αγίου Όρους, όπως κι έγινε.

Στη συνέχεια ο Πύρρος πήγε στην Κέα, την οποία κατέγραψε και από εκεί κατευθύνθηκε προς την Πελοπόννησο. Όταν κατελήφθη η Τρίπολη μετέβη στην πόλη, όπου και διέμεινε για αρκετό καιρό με σκοπό να θεραπεύσει τους ασθενείς μιας ενδημικής νόσου. Από εκεί μετέβη στην Κόρινθο, στο Άργος κι έπειτα στην Σπάρτη, στον Μύστρα της Λακωνίας, όπου παρότρυνε τους Λάκωνες να ξεσηκωθούν. Εκεί κατασκεύασε το 1826 ένα χαρτουργείο, το οποίο όμως καταστράφηκε από την εισβολή του Ιμπραήμ πασά στην Πελοπόννησο¹⁵. Έτσι αναχώρησε για τα Κύθηρα και αργότερα για το Ναύπλιο¹⁶.

Με την απελευθέρωση της Ελλάδας και τον ερχομό του Καποδίστρια στις αρχές του 1827¹⁷ ο Πύρρος προσπάθησε για δεύτερη φορά να δημιουργήσει το δικό του χαρτοποιείο στον Ερασινό ποταμό του Άργους. Λόγω όμως έλλειψης χρηματοδότησης, τόσο από τον Καποδίστρια όσο και από τους λοιπούς, προγενέστερα χρονικά, ευεργέτες του η προσπάθειά του αυτή δεν ευοδώθηκε¹⁸.

Μετά την δολοφονία του Καποδίστρια¹⁹ το έτος 1832 έφτασε στην Αθήνα ο βασιλιάς Όθων²⁰. Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα καταφθάνει στην Αθήνα και ο Πύρρος Διονύσιος, ο οποίος λαμβάνει την άδεια στις 4 Φεβρουαρίου 1835 από το ιατροσυνέδριο να μετέρχεται την ιατρική, την χειρουργική και την μαιευτική μέσα στην ελληνική επικράτεια. Από το έτος 1835 και στο εξής ο Πύρρος εγκαθίσταται στην Αθήνα και ασχολείται με την συγγραφή ποικίλων έργων και την άσκηση της

¹⁴ Στο ίδιο, σσ. 99-100.

¹⁵ Στο ίδιο, σσ. 102-108.

¹⁶ Στο ίδιο, σ. 113.

¹⁷ Στο ίδιο, σ. 118.

¹⁸ Στο ίδιο, σ. 121.

¹⁹ Στο ίδιο, σ. 125.

²⁰ Στο ίδιο, σ. 126.

ιατρικής, διαβιώνοντας στην ενορία της Χρυσοσπηλιώτισσας μέχρι το τέλος της ζωής του, το έτος 1853²¹.

Στο σημείο αυτό σκόπιμο είναι να σημειωθεί ότι η παραπάνω σύντομη βιογραφία²² του λογίου του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, Πύρρου Λιονουσίου του Θετταλού, διακρίνεται από δύο χαρακτηριστικά. Πρώτον, από την περιήγηση του Πύρρου σε πληθώρα πόλεων εντός κι εκτός της Ελλάδος και δεύτερον από τους σταθμούς της ελληνικής και ευρωπαϊκής του παιδείας. Η διάδοση των ποικίλων γνώσεων και ιδεών του καθώς και η συμβολή του στον Αγώνα της Απελευθέρωσης και η συνολική προσφορά του στον υπόδουλο και νεοαπελευθερωθέντα ελληνισμό, θα μελετηθούν στη συνέχεια της παρούσας εργασίας.

Το δεύτερο πεδίο του παρόντος υποκεφαλαίου καλύπτεται από τη καταγραφή των συγγραμμάτων του Πύρρου Διονυσίου. Στον συγκεκριμένο κατάλογο ανήκουν, κατά χρονολογική σειρά, τα εξής²³:

1. *Εκκλησιαστικόν Παραλληλοκύκλιον*, Λιβόρνο 1806.
2. *Χειραγωγή τῶν Παιδῶν, ἤτοι πραγματεία στοιχειώδης περί χρεῶν ἀνθρώπου, περί χρηστοθείας μετὰ τινῶν ἠθικῶν μύθων καί τινῶν διαλόγων. Περιέχουσα καί σύντομον ἐπιτομήν τῆς Γενικῆς Ἱστορίας, καί ἐν συντόμῳ τοὺς βίους τῶν ἠρώων τῆς Ἑλλάδος*, Βενετία 1810, Βιέννη 1813 και Ναύπλιο 1831.
3. *Ἄτλας ἤτοι νέα Γεωγραφικὴ Χάρτα*, Μιλάνο 1814.

²¹ Δνοβουνιώτης Κ.Ι., «Πύρρος Διονύσιος ο Θετταλός», *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, Εκδόσεις ΦΟΙΝΙΣ, Τόμος 20, σ. 946.

²² Βιογραφικά στοιχεία για τον Διονύσιο Πύρρο βλ. επίσης ενδεικτικά Κων/νος Σάθας, *Βιογραφία των εν τοις γράμμασι διαλαμπάντων Ελλήνων. Από της καταλήσεως της Βυζαντινῆς αυτοκρατορίας μέχρι της Ελληνικῆς ἐθνεγερσίας (1453-1821)*, εν Αθήναις, 1868, σσ. 709-713. Ανδρέα Παπαδόπουλου Βρετού, *Νεοελληνική Φιλολογία*, Μέρος Β', εν Αθήναις, 1857, σ. 324. Τρύφωνας Ευαγγελίδης, *Η παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας. (Ελληνικά σχολεῖα ἀπὸ τῆς αλώσεως μέχρι Καποδιστρίου)*, τ. Α', Αθήναι, 1936, σσ. 76, 230, 243, 244 και τ. Β', σσ. 232, 247, 485. Ανδρέας Κεραμίδας, *Λιονουσίῳ Πύρρῳ τοῦ Θετταλοῦ Ἀργολικά. Ἀπὸ το ἀνέκδοτο χειρόγραφο τῆς συλλογῆς Γιάννη Βλαχογιάννη των Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους*, Ἄργος 1981, σσ. 9-20. Σωτήριος Αθανασιάδης, *Λιονουσίῳ Πύρρῳ τοῦ Θετταλοῦ, Ἑλλάδος περιήγησις. Μεσσηνιακά. Ἀπὸ χειρόγραφο ἀποκείμενο εἰς τα Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους (συλλογὴ Γιάννη Βλαχογιάννη)*, Αθήνα 1984, σ. 4. Ιωάννης Βοῦλας, «Διονύσιος Πύρρος ο Θετταλός και το ἔργο του», *Θεσσαλικά χρονικά*, τ. 11, 1976, σσ. 259-266. Λδὰμ Γ. Αθουσακῆς, «Λιονουσίῳ Πύρρῳ τοῦ Θετταλοῦ, Κορινθιακά - Συκυωνικά (Συμβολὴ στην ιστορία τῆς Κορινθίας κατὰ την περίοδο τῆς Επανάστασεως τοῦ 21)», *Πρακτικά τοῦ Α' Λιεθνοῦς Συνεδρίου Ἑλλοπονησιακῶν σπουδῶν (Κόρινθος 9-16 Σεπτεμβρίου 1990)*, τ. Γ', Αθήναι 1992-1993, σσ. 351-352. Εταιρεία Ἱστορικῶν Ἑρευνῶν Θεσσαλίας, «Διονύσιος Πύρρος ο Θετταλός ο εκ Καστανέας Τρικάλων. Η ιστορική σημασία τοῦ ἔργου του», *Πρακτικά Ἡμερίδας 31-7-1999 Καστανιά Τρικάλων*, Λάρισα 2000, σσ. 5-154.

²³ Θεόδωρος Νημάς, *Η ἐκπαίδευση στη Δυτικὴ Θεσσαλία κατὰ την περίοδο τῆς τουρκοκρατίας*, Εκδοτικός Οἶκος Ἀδελφῶν Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη, 1995, σσ. 242-244.

4. *Γεωγραφία μεθοδική ἀπάσης τῆς Οἰκουμένης*. Βενετία 1818 και Ναύπλιο 1838.
5. *Φαρμακοποιία γενική ἐκ τῶν πλέον νεοτέρων σοφῶν χημικῶν καὶ φαρμακοποιῶν συγγραφέων τῆς Εὐρώπης, μάλιστα ἐκ τοῦ σοφοῦ χημικοῦ Βρουνιατέλου*, Κωνσταντινούπολη 1818.
6. *Ἡ πρὸς Θεὸν ὁμολογία τῆς Πίστεως, καὶ τὸ ἱερόν ἀπάνθισμα τοῦ ψαλτηρίου πρὸς καθημερινὴν χρῆσιν καὶ προσευχὴν ἐκάστου Χριστιανοῦ*, Ναύπλιο 1827.
7. *Διονυσιάς Γραμματικὴ ἐξ ὀκτῶ μερῶν τοῦ λόγου μεθοδικῶς τέ καὶ κατ' ἐραταπόκρισιν συντεθεῖσα παρὰ τοῦ ἀρχιμανδρίτου καὶ ἱατροδιδασκάλου κυρίου Διονυσίου ΠΥΡΡΟΥ τοῦ Θετταλοῦ*. Νῦν πρῶτον τύποις ἐκδίδεται πρὸς ὄφελος τῶν νέων, τῶν φιλομούσων Ἑλλήνων, συνεργείᾳ τοῦ ἐκλαμπροτάτου Πειζαδῆ Γεωργίου Μαυρομιχάλου τοῦ ἀξίου Σπαρτιάτου, Ναύπλιο 1827.
8. *Διονυσιάς Ἀριθμητικὴ, περιέχουσα ὅλους τοὺς τρόπους καὶ λογαριασμούς τῆς Ἀριθμητικῆς, συνοπτικῶς συνεραισθεῖσα καὶ μεθοδικῶς συντεθεῖσα παρὰ τοῦ ἀρχιμανδρίτου καὶ ἱατροδιδασκάλου κυρίου ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΠΥΡΡΟΥ, τοῦ Θετταλοῦ*. Νῦν πρῶτον ἐκδίδεται πρὸς χρῆσιν καὶ ὄφελος τῶν Ἑλλήνων, Ναύπλιο 1828.
9. *Χημικὴ τῶν τεχνῶν*, Ναύπλιο 1828.
10. *Ἐγκόλπιον τῶν ἱατρῶν, ἤτοι πρακτικὴ ἱατρικὴ*. Τόμοι 2. Ναύπλιο 1831 (2^η ἐκδοσὴ βελτιωμένη, τόμοι 3, Αθήνα 1848, 3^η ἐκδοσὴ 1856, και φωτομηχανικὴ ανατύπωση - Αθήνα 1975).
11. *Τριῶν εἰδῶν ὑδρόγειοι Σφαῖραι*, Αθήνα 1835.
12. *Πρακτικὴ ἀστρονομία, περιέχουσα τὴν μυθολογικὴν ἱστορίαν καὶ καταγραφὴν τῶν δώδεκα πλανητῶν καὶ κομητῶν καὶ τῶν ἑκατὸν δέκα ἀστερισμῶν τοῦ οὐρανοῦ... Ἐρανισθεῖσα ἐκ διαφόρων συγγραφέων καὶ συντεθεῖσα εἰς μέρη δύο: Εἰς Πλανητογραφίαν καὶ Ουρανογραφίαν*, Αθήνα 1836.
13. *Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν εὐγενέστατον ἄρχοντα τῶν Θεσσαλῶν κύριον Ἀθανάσιον Παπά-Πολημέρου*, Αθήνα 1837.
14. *Βοτανικὴ πρακτικὴ προσηρμοσμένη εἰς τὴν ἱατρικὴν καὶ οἰκονομίαν (Μετὰ 200 εἰκόνων φυτῶν καλῶ ὑπὸ τοῦ ἰδίου κεχρωματισμένων)*, Τόμοι 2, Αθήνα 1838.
15. *Ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ...*, Αθήνα 1843.
16. *Ἄτλας νεώτερος περιέχων γενικῶς τέ καὶ μερικῶς ὅλας τὰς βασιλείας τοῦ παλαιοῦ καὶ νέου κόσμου... ἐν ᾧ προσετέθη ἡ στατιστικὴ αὐτοῦ, ἤτοι ἡ γεωγραφικὴ καταγραφὴ μὲ τὰ νέα καὶ ἀρχαῖα ὀνόματα τῶν πόλεων καὶ χωρίων...*, Αθήνα 1845.

17. Βίος, πράξεις και κατορθώματα του Μεγάλου Αλεξάνδρου, Αθήνα 1846.
18. Ίερά ιστορία, και βίοι τῶν τριῶν βασιλέων Σαούλ, Δαβίδ και Σολομώντος..., Αθήνα 1847.
19. Βίοι τῶν δώδεκα στρατηγῶν και διαδόχων του μεγάλου Αλεξάνδρου, ἐν οἷς προσετέθη και ὁ βίος Μεγάλου Πύρρου του Αἰακοῦ, Αθήνα 1848.
20. Περιήγησις ιστορική και βιογραφία Διονυσίου Πύρρου του Θεπταλοῦ, ἐν αἷς προσετέθη και ἡ περιγραφή τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, και τῆς εὐρεθείσης ἀγίας εἰκόνας τῆς Εὐαγγελιστρίας και τῶν θαυμάτων αὐτῆς, Αθήνα 1848.
21. Περιγραφή τῆς ἐν Τηνω εὐρεθείσης ἀγίας και θαυματουργῆς εἰκόνας τῆς κυρίας ἡμῶν Θεοτόκου και ἀειπαρθένου Μαρίας και τῶν θαυμάτων αὐτῆς, ἐν αἷς προσετέθη και ἡ περιγραφή τῆς ὅλης νήσου και τῶν κατοίκων αὐτῆς, Αθήνα 1849.
22. Φαρμακοποιία γενική πλουσιωτάτη και ἐντελεστάτη του σοφοῦ Ἀντωνίου Καμπάνα διδασκάλου τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Φερράρας..., Αθήνα 1850.
23. Πανθέκτη ἱερά ἐκκλησιαστική, περιέχουσα ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, διηρημένη εἰς τόμος τρεῖς, ὧν ὁ μὲν Α' περιέχει ἅπασαν τὴν ἱεράν Παρακλητικὴν, ὁ Β' τὰ Μηναιᾶ και ὁ Γ' τὸ Τριῶδιον και Πεντηκοστάριον, Αθήνα 1852.

Ανέκδοτα ἔργα:

1. Ὀρυκτολογία του Βερνέρου (A. Werner).
2. Διατριβὴ περὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς μουσικῆς.
3. Περιγραφή τῆς νήσου Κέω.
4. Περιήγησις τῆς Ἑλλάδος και πόλεμοι αὐτῆς ἀρχαῖοι και νεώτεροι. Τόμοι 2.

2. Η ιστορική συγκυρία

Το υπό μελέτη έργο του Διονυσίου Πύρρου «*Χειραγωγία των Παίδων*» συγγράφηκε το έτος 1810 στην Παβία της Ιταλίας, και εκδόθηκε για πρώτη φορά το ίδιο έτος στη Βενετία²⁴. Η χρονική περίοδος κατά την οποία γράφτηκε το έργο σίγουρα θεωρείται από τις σπουδαιότερες της Ελληνικής Ιστορίας, αφού διακρίνεται από έντονες επαναστατικές κινήσεις και ζυμώσεις στο πλαίσιο της προσπάθειας του ελληνικού έθνους για την αποτίναξη του τούρκικου ζυγού.

Κατά την διάρκεια της προεπαναστατικής περιόδου καθοριστικό ρόλο έπαιξαν, τόσο οι ιδέες που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο του πνευματικού κινήματος του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, όσο και το απαύγασμα της Γαλλικής Επανάστασης που συμπυκνώνεται στο μήνυμα «ελευθερία, ισότητα, αδερφοσύνη». Βασικά χαρακτηριστικά της δημιουργικής περιόδου αυτής αποτελούν η επικοινωνία με τη Δύση, η διάδοση γνώσεων με έμφαση στην πρόοδο των φυσικών επιστημών και την φιλοσοφία, η αφύπνιση και η καλλιέργεια του ανθρώπου ως πολύπλευρη προσωπικότητα, απολυτρωμένη από θρησκευτικές, κοινωνικές, και άλλες προκαταλήψεις υπό το έρεισμα του Ορθού Λόγου²⁵.

Στην εξάπλωση των παραπάνω ιδεών στην Ελλάδα σημαίνοντα ρόλο έπαιξαν ηγετικοί παράγοντες, οι οποίοι επιφορτίστηκαν με το έργο να μεταλαμπαδεύσουν στο Γένος τα «φώτα» της Ευρώπης. Με άλλα λόγια, οι διανοούμενοι²⁶ ήταν οι πρώτοι που αμφισβήτησαν και έδωσαν μάχη για την μονοκρατορία του κλήρου και των οικονομικά ισχυρών, την αριστοκρατία των μεγάλων αξιωματούχων, των προεστών και των κοτσαμπάσηδων. Απαλλαγμένοι από κάθε είδους ιδιοτέλεια προώθησαν την αναρρίχηση της μεσαίας και αστικής τάξης στη διαχείριση των κοινών. Διότι σκοπός των διανοούμενων ήταν να προετοιμάζουν πνευματικά το Γένος για την επακολουθείσα Εξέγερση. Ήταν αυτοί που μετέφεραν στα κατώτερα και μεσαία στρώματα τις γνώσεις τους περί δικαιωμάτων του ανθρώπου. Έκαναν γνωστές στους υπόδουλους Έλληνες τις έννοιες της ισότητας, της ισονομίας, του δικαιώματος στην οικονομική και κοινωνική ανέλιξη του ατόμου, δικαιώματα που δεν θα μπορούσαν να υπάρξουν χωρίς την κατάκτηση της ελευθερίας.

²⁴ Διονύσιος Πύρρος ο Θετταλός, *ό.π.*, σ. 55.

²⁵ Λέανδρος Βραούσης, «Εισβολή και απόκρουση νέων ιδεών», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τεύχος ΙΑ', σ. 436.

²⁶ Λέανδρος Βραούσης, «Ο ρόλος των διανοούμενων», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τεύχος ΙΑ', σ. 437.

Μεταξύ των διανοουμένων ο Πύρρος Διονύσιος, δρώντας ως φορέας, τόσο του Ευρωπαϊκού, όσο και του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, ενστερνίζεται έναν τυπικό και ουσιαστικό ορθολογισμό, με την έννοια της επιστημονικής χρήσης του ορθού λόγου, την άρση προκαταλήψεων, την υιοθέτηση και την εφαρμογή μιας νέας αγωγής, την εξασφάλιση της μάθησης ως συνολικής γνωσιακής και ηθικής κατάκτησης και διαμόρφωσης του ανθρώπου²⁷. Τα χαρακτηριστικά αυτά που ενυπάρχουν στο σύγγραμμα «Χειραγωγία των Παιδών» σκοπό έχουν να εμφυσηθούν στο πνεύμα των νεαρών Ελλήνων και να αποτελέσουν κομμάτι της παιδαγωγικής, πολιτισμικής και εθνικής αναμόρφωσης και ανασύνθεσής τους, με απώτερο στόχο την πνευματική καλλιέργεια, η οποία θα οδηγούσε στην εθνική επανάσταση και την ελευθερία.

3. Η χρησιμοποιούμενη γλώσσα

Η γλώσσα, η οποία χρησιμοποιείται από τον Διονύσιο Πύρρο κατά την συγγραφή του έργου του «Χειραγωγία των Παιδών» είναι η καθομιλούμενη δημοτική. Ο συγγραφέας επιλέγει την γλώσσα αυτή, διότι το ανωτέρω έργο απευθύνεται σε διδασκάλους και αρχάριους μαθητές με απώτερο σκοπό να διδαχθεί η ελληνική γλώσσα και δευτερευόντως οι κανόνες χρηστοθήειας. Λόγω, λοιπόν, τόσο των υποκειμένων της μάθησης, όσο και του δύσκολου αντικειμένου της, επιλέγεται η δημοτική γλώσσα. Σε αντίθετη περίπτωση, δηλαδή με την χρήση της καθαρεύουσας, κατά τον Πύρρο Διονύσιο, τα παιδιά προχωρούν βραδέως στη σπουδή τους, ενώ ταυτόχρονα καταπονούνται και οι διδάσκαλοι, αφού δεν επέρχονται τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Επίσης, αναγιγνώσκοντας τα παιδιά βιβλία γραμμένα στην καθαρεύουσα καταλαμβάνονται από δυσαρέσκεια, διότι δεν αντιλαμβάνονται το νόημα όσων διαβάζουν. Συνεπακόλουθα η δυσαρέσκεια αυτή μετατρέπεται σε αμέλεια, με αποτέλεσμα να χάνεται πολύτιμος χρόνος και οι νέοι να μην εμβαθύνουν σε καμία επιστήμη²⁸.

Ο Πύρρος Διονύσιος, συνεπώς, σύμφωνα με τα παραπάνω, ως προς το γλωσσικό ζήτημα, τάσσεται υπέρ της χρήσης της ζωντανής γλώσσας με σκοπό την απόκτηση της γνώσης. Συμπεριλαμβάνεται στην μερίδα των λόγιων του Νεοελληνικού

²⁷ Γρηγόρης Καραφύλλης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός Φιλοσοφικές Προσεγγίσεις*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2008, σσ. 22-25.

²⁸ Διονύσιος Πύρρος Θετταλός, *Χειραγωγία τῶν Παιδῶν*, εκ της Τυπογραφίας Ιω. Βαρθ. Σβεκίου Πρώην Βενδάτου, Βιέννη, ²1813 (1810), σ. 7.

Διαφωτισμού που υπήρξαν υπερασπιστές του ύφους της νεοελληνικής γλώσσας, και ως μεταγενέστερος, ασπάζεται τις ιδέες, μεταξύ άλλων, του Δημητρίου Καταρτζή, του Αδαμάντιου Κοραή²⁹, του Γρηγόριου Κωνσταντά, του Δανιήλ Φιλιππίδη και του Θεόκλητου Φαρμακίδη³⁰, κοινός παρανομαστής των οποίων ιδεών στον τομέα της παιδείας αποτελεί η χρήση της νεοελληνικής γλώσσας και η μεγάλη της σημασία στην διαδικασία απόκτησης της γνώσης.

Σε αντιδιαστολή με τις παραπάνω απόψεις, οι θέσεις των, επί παραδείγματι, Νεόφυτου Δούκα και Στέφανου Κομμητά³¹ εδράζονται στην ευρεία χρήση της αρχαϊζουσας, ακόμα και στο χώρο της εκπαίδευσης. Νομιμοποιητικός λόγος της παραπάνω θέσης αποτελεί η μίμηση, σε επίπεδο γλώσσας, των προγόνων των υπόδουλων Ελλήνων, η οποία θα οδηγούσε στην εξίσωση τους με τους Έλληνες του ένδοξου παρελθόντος³².

Την συντηρητική αυτή θέση περί υιοθέτησης της αρχαίας γλώσσας σε κάθε έκφανση της καθημερινής ζωής του ανθρώπου δεν συμμερίζεται ο Πύρρος Διονύσιος ο Θετταλός, καθώς κριτήριό του δεν είναι μόνο το εθνικό - όπως των θιασωτών της αρχαίας γλώσσας -, αλλά και το κοινωνικό. Δηλαδή, ο συγγραφέας του έργου «Χειραγωγία των Παίδων» χρησιμοποιώντας την δημοτική γλώσσα επιχειρεί να μεν τη συνέχεια με την αρχαιότητα και τις επακόλουθες από αυτήν εθνικές προεκτάσεις, ταυτόχρονα όμως, και κυρίως, επιδιώκει η σπουδή και η γνώση να αποκτάται από όλα τα κοινωνικά στρώματα. Το κοινωνικό βέβαια αυτό κριτήριο που επιθυμεί ο Πύρρος Διονύσιος να θεσπιστεί διαμέσου του έργου του αποτελεί αφετηρία για προοδευτικές πνευματικές κατευθύνσεις του υπόδουλου Ελληνισμού, οι οποίες με τη σειρά τους σκοπό έχουν να ζωντανεύσουν το πατριωτικό αίσθημα των Ελλήνων, την δίψα τους για ελευθερία και τον Αγώνα για την Απελευθέρωση. Με άλλα λόγια, κατά τον Πύρρο, το κοινωνικό κριτήριο προηγείται και αποσκοπεί στην εθνική απελευθέρωση, ενώ αντίθετα το πατριωτικό αίσθημα και η εθνική εξέγερση δεν

²⁹ Κ.Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Εκδόσεις Νεοελληνικά Μελετήματα, Αθήνα, 1993 (1977), σσ. 17, 63-64.

³⁰ Γρηγόρης Καραφύλλης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός Φιλοσοφικές Προσεγγίσεις*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2008, σσ. 108, 109, 112.

³¹ Στο ίδιο, σ. 110.

³² Αλέξης Πολίτης, «Γλώσσα, Διαφωτισμός και Εθνική Συνείδηση. Αντίπαλες Ιδεολογίες στις αρχές του 19^{ου} αι.», *Πρακτικά Γ' Συνεδρίου της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών*, Βουκουρέστι, 2-4 Ιουνίου 2006. Ανεύρεση στον ιστότοπο:

http://www.eenscongress.eu/?main_page=1&main_lang=de&eensCongress_cmd=showPaper&eensCongress_id=85

μπορούν να επιτευχθούν εάν δεν γίνει το πατριωτικό αίσθημα πνευματικό κτήμα του συνόλου των κοινωνικών τάξεων της υπόδουλης Ελλάδας.

4. Ο ρόλος της θρησκείας στη συγγραφή του φιλοσοφικοπαιδαγωγικού έργου «Χειραγωγή των Παίδων»

Το φιλοσοφικοπαιδαγωγικό έργο του Διονυσίου Πύρρου του Θετταλού συγγράφηκε το έτος 1810, και ως εκ τούτου εντάσσεται χρονικά στην περίοδο που αναπτύχθηκε και καλλιεργήθηκε στην Ελλάδα το πνευματικό κίνημα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού ως απόρροια, εν μέρει, του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού.

Ο όρος «Διαφωτισμός», όπως εισήχθη στις κυριότερες ευρωπαϊκές γλώσσες ('Enlightenment', 'Aufklärung', 'les lumieres') νοήθηκε ως η διαδικασία και το αποτέλεσμα της ρηματικής ενέργειας «διαφωτίζειν»³³. Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός ειδικότερα ορίζεται ως η ωρίμανση της νόησης, με την έννοια του στοχασμού και της σαφούς κρίσης, ανεξαρτητοποιημένη από την επίδραση και την αναφορά σε οποιαδήποτε αυθεντία³⁴. Ταυτόχρονα η επιστήμη και η φιλοσοφία αποτελούν τους κυριότερους φορείς του φωτισμού της νόησης και της συνείδησης, ενώ η διαδικασία για να επιτευχθεί ο φωτισμός δεν μπορεί να είναι άλλη παρά η παιδεία, και οι δυο πιο βασικοί τρόποι μάθησης η επιστήμη και η φιλοσοφία³⁵.

Επίσης, βασικές παράμετροι του Διαφωτισμού αποτελούν, τόσο η αναβάθμιση του ανθρώπου ως υποκειμένου της ιστορίας αλλά και η συνείδηση ότι συνιστά τον ερμηνευτή του εαυτού του και της φύσης, όσο και η αυτόνομη παρουσία και λειτουργία του ανθρώπου, οι οποίες μειώνουν την υποταγή σε δυνάμεις ανεξέλεγκτες.³⁶ Συνεπώς, το πνευματικό κίνημα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού υπερασπίζεται την αξιοπρέπεια του ανθρώπου, η οποία προϋποθέτει την υπέρβαση των απαγορεύσεων και επομένως παραπέμπει στην εξασφάλιση της ανεξιθρησκείας, ενώ παράλληλα σκοπό έχει την προάσπιση της ελευθερίας και την δημόσια και προσωπική χρήση της έλλογης δύναμης³⁷.

³³ Παναγιώτης Νούτσος, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός Τα όρια της Διακινδύνευσης*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2005, σ. 15

³⁴ Γρηγόρης Καραφύλλης, *ό.π.*, σ. 85.

³⁵ Στο ίδιο, σ. 88.

³⁶ Στο ίδιο, σ. 41.

³⁷ Στο ίδιο, σ. 45.

Ειδικότερα, στο πλαίσιο της Θρησκείας, οι λόγιοι του Νεοελληνικού Διαφωτισμού διακρίνονται σε δύο παρατάξεις. Σύμφωνα με την πρώτη αντίληψη, οι συντηρητικοί εκπρόσωποι της λογισύνης εμμένουν στην αποκλειστικότητα του θρησκευτικού φωτός, χωρίς να επιτρέπουν την σύγχρονη επιστήμη και την νεότερη φιλοσοφία να φωτίσουν δια της παιδείας το νου των ανθρώπων. Το χαρακτηριστικό δε μήνυμα που προάγουν είναι ότι ο Θεός λύνει όλα τα προβλήματα.

Αντίθετα, οι δυναμικότεροι εκπρόσωποι του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, χωρίς να αρνούνται τυπικά και ουσιαστικά το θρησκευτικό φως, εμμένουν αποτελεσματικά στην αναγκαιότητα του φωτισμού μέσω μιας παιδείας, η οποία θεμελιώνεται στη νέα φιλοσοφία και στην επιστήμη³⁸.

Ο Πύρρος Διονύσιος δεν υπάγεται αμιγώς σε καμία από τις δύο προκινωφερόμενες κατηγορίες δεδομένου ότι αφ' ενός απορρίπτει εκ βάθρων την πρώτη άκρως συντηρητική άποψη περί απόλυτης υποταγής στον Θεό, και αφ' ετέρου ναι μεν ενστερνίζεται τα προοδευτικά στοιχεία της δεύτερης άποψης σχετικά με την συμβολή της παιδείας στον φωτισμό του ανθρώπου, δίνοντας όμως και ένα ειδικό βάρος στην πίστη προς τον Θεό, σίγουρα επηρεασμένος από τα βιώματά και την ιδιότητά του.

Εν κατακλείδι, ο συγγραφέας, μέσω του έργου του, αποδέχεται την ύπαρξη του Θεού ως αφετηρία για την έναρξη και την ιστορία των πραγμάτων. Συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι ο Θεός είναι η αιτία και ο κύριος των πάντων, και ως εκ τούτου οφείλουν οι χριστιανοί να επιδεικνύουν βαθειά πίστη και σεβασμό στον ανστηρό κριτή και τιμωρό Θεό³⁹. Ωστόσο, παρά τις συντηρητικές εν πολλοίς θεολογικές θέσεις του Διονυσίου Πύρρου, ο συγγραφέας, ως φορέας του Νεοελληνικού Διαφωτισμού δέχεται ταυτόχρονα την κριτική και διαφωτιστική προσέγγιση της εξέλιξης των πραγμάτων, η οποία μπορεί να συντελεστεί μέσω της αναζήτησης της ελευθερίας της έκφρασης, της αδέσμευτης διαμόρφωσης της σκέψης του ανθρώπου, της παιδείας και της ελευθερίας⁴⁰.

³⁸ Στο ίδιο, σ. 98.

³⁹ Διονύσιος Πύρρος Θεσσαλός, *Χειρογραφή των Παίδων*, εκ της Τυπογραφίας Ιω. Βιρθ. Σβεκίου Πρώην Βενεζότου, Βένη, 1813 (1810), σσ. 12-13.

⁴⁰ Πασχάλης Κηρομηλίδης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1996, σ. 59.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΧΕΙΡΑΓΩΓΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ-ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

1. Συνοπτική παρουσίαση-διάρθρωση του έργου «Χειραγωγία των Παίδων»

Το σύγγραμμα «Χειραγωγία των Παίδων» του Διονυσίου Πύρρου του Θετταλού εκδόθηκε για πρώτη φορά το έτος 1810 από έναν σημαντικό εκδοτικό οίκο της Ευρώπης, αυτόν του Νικολάου Γλυκύ που βρισκόταν στην Βενετία. Ακολούθησαν δύο επανεκδόσεις, η πρώτη εξ αυτών το έτος 1813 στην Βιέννη από το Τυπογραφείο του Ιωάννη Βαρθ. Σβεκίου, πρώην Βενδώτου, η δε δεύτερη το έτος 1831 στο Ναύπλιο από το Τυπογραφείο των Αδερφών Α. και Ν. Αγγελιδών⁴¹. Στην παρούσα εργασία θα βασιστούμε στην δεύτερη ανατύπωση του έργου, μία προσεγμένη, καλαίσθητη και μικρόσωμη έκδοση, με ελάχιστα λάθη και παρατυπώματα. Το έργο «Χειραγωγία των Παίδων», σύμφωνα με την εν λόγω έκδοση, αποτελείται από εκατόν σαράντα σελίδες και είναι χωρισμένο σε κεφάλαια, ως εξής:

Στην αρχή είναι καταχωρημένη, σαν πρόλογος και εισαγωγή στο βιβλίο, μία επιστολή του Διονυσίου Πύρρου, χρονολογημένη «Εκ Μεδιολάνων 1810, Ιούλιος 28»⁴². Έπειτα, ακολουθεί το πρώτο κεφάλαιο που εξετάζει τα χρέη του ανθρώπου προς τον Θεό. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύονται τα χρέη του ανθρώπου προς τον εαυτό του τον ίδιο⁴³, ενώ στο τρίτο κεφάλαιο περιλαμβάνονται τα χρέη του ανθρώπου προς τους άλλους, τα οποία υποδιακρίνονται σε χρέη γενικά, χρέη θετικά και χρέη μερικά.

⁴¹ Διονύσιος Πύρρος Θετταλός, *Χειραγωγία τῶν Παίδων*, εκ της Τυπογραφίας Ιω. Βαρθ. Σβεκίου Πρώην Βενδώτου, Βιέννη, ²1813 (1810) – εκ της Τυπογραφίας των Αδερφών, Α. και Ν. Αγγελιδών, Ναύπλιο, ³1831 (1810) - Πρβ. Βαλέτας Γ., «Ένας Αθησαύριστος Θησαυρός του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, Το παιδαγωγικό Εγκόλπιο του Θεσσαλού Διονυσίου Πύρρου», *Ηπειρωτική Εστία*, Τεύχος 299-300, Μάρτιος-Απρίλιος 1977, σ. 186.

⁴² Διονύσιος Πύρρος Θετταλός, *Χειραγωγία τῶν Παίδων*, σσ. 5-10. (στο εξής *Χειραγωγία τῶν Παίδων*).

⁴³ Στο ίδιο, σσ. 16-47.

Αναφέρονται στις υποχρεώσεις του ατόμου προς τους γονείς, τα αδέρφια, τους συγγενείς, τους δασκάλους, τους ευεργέτες, τους μεγαλύτερους και ανώτερους, τον ηγεμόνα, την πατρίδα και τους φίλους⁴⁴. Στη συνέχεια, ο Πύρρος Διονύσιος για να κάνει το βιβλίο του πιο ελκυστικό στα ηθικοπλαστικά του διδάγματα επιλέγει είκοσι επτά μύθους, οι οποίοι προέρχονται είτε από τον Αίσωπο, είτε από άλλους άσημους μυθογράφους, είτε πλάθονται από τον ίδιο, και ενοποιώντας τους δημιουργεί ένα κεφάλαιο με τον τίτλο «Μύθοι ηθικοί»⁴⁵. Κάθε μύθος συνοδεύεται στο τέλος με το επιμύθιό του, το οποίο συνακόλουθα συνδέεται με τις ιδέες του Διαφωτισμού που ο συγγραφέας θέλει να διαδώσει. Το βιβλίο κλείνει με έναν διάλογο, μοναδικό στο περιεχόμενό του που τιτλοφορείται «Διάλογοι ή Χειραγωγή των Παιδών προς γνώσιν της Φιλοσοφίας»⁴⁶.

Το συνοπτικά προπεριγραφέν έργο αποτελεί μετάφραση του συγγράμματος «Περί χρεών του ανθρώπου» του επιφανούς Ιταλού παιδαγωγού και φιλοσόφου Φραγκίσκου Σοάβιου (1743-1806), καθηγητή του Πανεπιστημίου της Παβίας και του Μιλάνου⁴⁷. Ωστόσο, η μετάφραση δεν είναι πιστή, καθώς δεν περιλαμβάνεται στο πρωτότυπο έργο ο πρόλογος, το κεφάλαιο των μύθων, και ο διάλογος προς γνώση της φιλοσοφίας, μέρη τα οποία έχουν συγγραφεί αμιγώς από τον Διονύσιο Πύρρο, ενώ ταυτόχρονα το έργο εν γένει παρουσιάζει διαφοροποιήσεις σε σύγκριση με το πρωτότυπο, προσαρμοσμένες στην ελληνική πραγματικότητα.

Ο Πύρρος δεν αναφέρεται ρητά στον Σοάβιο, διότι ο τελευταίος ήταν καθολικός και πρωτοστάτης του εγκυκλοπαιδισμού, και ως εκ τούτου οι αντιδράσεις από τους ιερατικούς κύκλους θεωρούνταν βέβαιες. Παρ' όλα αυτά, ο Πύρρος δεν λησμονεί να αναφέρει στο εξώφυλλο του έργου του ότι η Χειραγωγή των Παιδών είναι «συνερανοσθείσα εκ διαφόρων συγγραφέων».

Το βιβλίο αυτό πέραν του Πύρρου, το έχει μεταφράσει και ο Γεώργιος Γεννάδιος, η μετάφραση δε αυτή τυπώθηκε για πρώτη φορά το έτος 1819 στην Μόσχα με πολλές επανεκδόσεις. Η μετάφραση του Γενναδίου είναι λογότερη και περιορίζεται αποκλειστικά στην απόδοση του πρωτοτύπου. Ωστόσο, τόσο η μετάφραση του Γενναδίου, όσο και η λογοτεχνική, δημοτική και ζωντανή μετάφραση του Πύρρου,

⁴⁴ Στο ίδιο, σσ. 48-87.

⁴⁵ Στο ίδιο, σσ. 88-104.

⁴⁶ Στο ίδιο, σσ. 105-114.

⁴⁷ Γ. Βαλέτας, *ό.π.*, σ. 188.

χρησιμοποιήθηκαν στα κατώτερα σχολεία ως διδακτικό βιβλίο χρηστοθήειας από το 1810 έως το 1860⁴⁸.

2. Η διάκριση των χρεών του ανθρώπου

2.1. Χρέη προς τον Θεό

Ο Πύρρος Διονύσιος στο έργο του «Χειραγωγία των Παίδων», και ειδικότερα στο υποκεφάλαιο περί του προς τον Θεό χρέους, υποστηρίζει ότι ο Θεός είναι ο δημιουργός του κόσμου και ο ζωοδότης απάντων των ανθρώπινων οργανισμών πάνω στη γη⁴⁹. Για τον λόγο αυτό ο άνθρωπος οφείλει να δείχνει βαθύ σεβασμό στο Θεό και να μην πράττει ενάντια στις βουλήσεις, στις προσταγές και στους νόμους του. Εξάλλου, όπως υποστηρίζει ο συγγραφέας, το να μην ακολουθεί ο άνθρωπος τις γραφές και τις θείες προσταγές συντελεί στη λήψη εσφαλμένων αποφάσεων και κρίσεων, οι οποίες συνδέονται με την αμάθεια και την ανοησία. Στο πλαίσιο αυτό ο Θεός εμφανίζεται αυστηρός κριτής και τιμωρός, δοκιμάζοντας τους ανθρώπους με διάφορες δυστυχίες, προκειμένου να μετανοήσουν για τις αμαρτίες που έπραξαν⁵⁰, αλλά και με απώτερο σκοπό να τους εμφυσήσει τις αρχές της υπομονής και της καλοσύνης⁵¹.

Ο Θεός όμως δεν εμφανίζεται μόνο τιμωρός, αλλά είναι αυτός που επιβραβεύει και χαρίζει στιγμές πρόσκαιρης ευτυχίας στην επίγειά ζωή του ανθρώπου, όταν ο τελευταίος ασκείται στην διενέργεια καλών πράξεων, όταν προστρέχει στο Θεό για προσευχή και δεν λησμονεί να τον ευχαριστεί για όσα τού έχει προσφέρει⁵².

Ακόμη, χρέος του ανθρώπου αποτελεί η αγάπη προς τον Θεό, η οποία πρέπει να θεαθεί μέσα από τα αισθήματα της υποταγής, της ευγνωμοσύνης, του θάρρους και της ευλάβειας. Η τελευταία οφείλει να είναι τόσο εξωτερική, όσο και εσωτερική, δηλαδή, αφ' ενός ο άνθρωπος πρέπει να δείχνει την αγάπη του προς τον Θεό διαμέσου της λατρείας και της προσκύνησης, αφ' ετέρου δε η φαινομενική αυτή

⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 189.

⁴⁹ Χειραγωγία τῶν Παίδων, ό.π., σ. 12.

⁵⁰ Διονύσιος Πύρρος, *Ἐγκόλπιον τῶν Ἱατρῶν, ἤτοι πρακτικὴ ἱατρικὴ Τόμος Πρῶτος*, Εκ της Τυπογραφίας των Κωνσταντίνων Τόμπρα Κυδωνιέως, Ιωαννίδου Σμυρναίου, και Γεωργίου Αθανασιάδου Μελισαγούς εκ Μακεδονίας, Ναύπλιο, 1831, β' προλεγόμενα. (εφ' εξής *Πρακτικὴ Ἱατρικὴ*)

⁵¹ Χειραγωγία τῶν Παίδων, ό.π., σσ. 13-14.

⁵² Στο ίδιο, σ. 15.

πίστη προς Αυτόν να μην έχει κανένα αντίκρισμα, εάν δεν συνοδεύεται από τα υψηλά ευγενή εσωτερικά αισθήματα του ανθρώπου⁵³.

Ο Πύρρος Διονύσιος, σύμφωνα με τα παραπάνω, σκιαγραφείται ως συντηρητικό πνεύμα αναφορικά με τις ιδέες του για το Θεό, αφού ακολουθεί απαρέγκλιτα την χριστιανική οδό μέσα από τις διδασκαλίες του Ιησού Χριστού, τα βιώματα των Αγίων και τις Γραφές. Δεν διερωτάται για την δημιουργία του κόσμου, ωστόσο δεν θεωρεί εχθρική την κατάκτηση της γνώσης έναντι των δογμάτων και της διδασκαλίας της Εκκλησίας. Η θέση αυτή ερείδεται στην αντίληψή του ότι ο άνθρωπος ως έλλογο ον, διαπνεόμενος από την έμφυτη δίψα του για μάθηση, δεν καλύπτεται από την άγνοια που χαρακτηρίζει τα δημιουργηθέντα από τον πάνσοφο Θεό έργα. Και τούτο, διότι ο άνθρωπος αδιαλείπτως διακατέχεται από την περιέργεια να ερευνά και να μαθαίνει⁵⁴, χρησιμοποιώντας πάντα το πείραμα ή την παρατήρηση ως ερευνητικές μεθόδους των φυσικών επιστημών. Με άλλα λόγια, ο Θεός είναι ο κατασκευαστής και λειτουργός της μηχανής του κόσμου, αλλά αυτό το δημιούργημά του (κόσμος) διέπεται από ένα αυστηρό σύστημα σχέσεων που επιδέχεται αποκλειστικά ερμηνεία βάσει των αξιωμάτων και των νόμων των φυσικών επιστημών⁵⁵. Εδώ, ίσως, μπορούμε να παρατηρήσουμε μία αδυναμία του Διονυσίου Πύρρου ως προς την μη ενιαία θεώρηση της δημιουργίας του κόσμου και της εξέλιξής του.

2.2. Χρέη προς τον εαυτό μας

Ο άνθρωπος, κατά τον Πύρρο Διονύσιο, είναι συντιθέμενος από δύο ουσίες, το σώμα και την ψυχή. Το σώμα αποτελεί υλική ουσία και υπόκειται σε πολλά ελαττώματα, στη φθορά και εν τέλει στο θάνατο. Απεναντίας, η ψυχή είναι πνευματική, ευγενής ουσία, η οποία μέσω διαφόρων μηχανισμών, σκέπτεται, επιθυμεί, κατευθύνει και ενορχηστρώνει όλες τις σκέψεις και τις πράξεις του ανθρώπου, και παρ' όλη την υπερλειτουργία της είναι αθάνατη. Για τους λόγους αυτούς, ο άνθρωπος πρέπει να δίνει προβάδισμα στην φροντίδα του *animus*, καθώς

⁵³ Στο ίδιο, σσ. 15-16.

⁵⁴ Διονύσιος Πύρρος, *Γεωγραφία μεθόδικη άπασης τῆς Οικουμένης*, Εκδόσεις Νικολάου Γλυκού, Βενετία, 1818, σ. 1.

⁵⁵ Τατάγια Μαρία, «Η Θεολογία και η Επιστήμη στη ζωή και το έργο του Διονυσίου Πύρρου», *Πρακτικά Ημερίδας της Εταιρείας Ιστορικών Ερευνών Θεσσαλίας*, Καστανιά Τρικάλων, 31 Ιουλίου 1999, σ. 132.

αυτό είναι το τελειότερο μέρος του, ενώ αντίθετα το *corpus* πρέπει να καταλαμβάνει την δεύτερη θέση στα χρέη του ανθρώπου προς τον ίδιο του τον εαυτό⁵⁶.

Η ψυχή διακρίνεται σε τρία μέρη, το «νοητικόν», το «ενθυμητικόν», και το «βουλητικόν»⁵⁷. Το νοητικό είναι εκείνο το μέρος της ψυχής, μέσω του οποίου ο άνθρωπος αποκτάει διάφορες γνώσεις επί των πραγμάτων, η διαδικασία δε απόκτησης των γνώσεων αυτών συντελεί στην καλλιέργεια της κριτικής ικανότητάς του⁵⁸. Ο άνθρωπος πρέπει να εμπλουτίζει το «νοητικόν» του με ωφέλιμες γνώσεις, οι οποίες μπορούν να αποκτηθούν με δύο τρόπους, είτε με την παρατήρηση, είτε με τη διδασκαλία. Ως προς την παρατήρηση, αυτή πρέπει να είναι προσεκτική, και να επαναλαμβάνεται πολλές φορές. Επίσης, πρέπει να διερευνάται το αντικείμενο εις βάθος, υπό διάφορες συνθήκες, ώστε να έχουμε μία σφαιρική άποψη του παρατηρούμενου αντικειμένου, και όχι μία επιφανειακή προσέγγισή του⁵⁹. Εάν δεν μπορεί ο άνθρωπος να παρατηρήσει το γεγονός που τον ενδιαφέρει μέσα από τον ίδιο του τον εαυτό, τότε πρέπει να το παρατηρήσει πάνω σε ανθρώπους καλλιεργημένους, και όχι αμαθείς, καθόσον οι δεύτεροι διακρίνονται από ποικίλες προλήψεις και ψευδείς ιδέες⁶⁰. Σημειωτέον ότι ο άνθρωπος πρέπει να χαρακτηρίζεται από μία συνεχή κριτική ματιά όταν συναναστρέφεται με άλλους ανθρώπους, έτσι ώστε να τους διαχωρίζει σε «αμαθείς» και «διδαγμένους», και ως εκ τούτου να απορρίπτει τους αμαθείς και να εμπιστεύεται τους διδαγμένους. Μέσω των διδαγμένων κατανοεί ότι η απόκτηση της γνώσης δια της διδασκαλίας, έχει ως μοχλούς κίνησής της τον πόθο και την περιέργεια για μάθηση αξιόλογων γνώσεων, καθώς και την προσοχή και την προσήλωση στον διδάσκοντα. Εν τέλει η απόκτηση αποκομιδή γνώσεων τόσο μέσω της παρατήρησης, όσο και μέσω της διδαχής πρέπει να κατευθύνεται προς τις οδούς της χρήσης της λογικής, της σφαιρικής θεώρησης των πραγμάτων και της καλλιέργειας του κριτικού πνεύματος.

Εκτός από το «νοητικό», μέρος της ψυχής του ανθρώπου, κατά τον Πλάτωνα, τον οποίο ακολουθεί ο *Soave* και ερανίζεται ο Πύρρος Διονύσιος, αποτελεί και το «ενθυμητικόν». Πρόκειται για το αναγκαίο εκείνο κομμάτι της ψυχής, το οποίο συντελεί στη διατήρηση των υφισταμένων γνώσεων του ανθρώπου. Η διατήρηση στη μνήμη των πραγμάτων που έχει μάθει ο άνθρωπος επιτυγχάνεται με δύο τρόπους, οι

⁵⁶ *Χειραγωγία πῶν Παιδων*, ό.π., σσ. 16-17.

⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 17.

⁵⁸ Στο ίδιο, σσ. 17-18.

⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 18.

⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 19.

οποίοι λειτουργούν σωρευτικά. Το άτομο, δηλαδή, προκειμένου να θυμάται όσα έχει μάθει, χρειάζεται, πρωτίστως, κατά τη διαδικασία απόκτησης της γνώσης να μελετά όσο το δυνατόν πιο προσεκτικά και επισταμένα, διότι με τον τρόπο αυτό εντυπώνονται καλύτερα οι γνώσεις στον εγκέφαλό του, και δευτερευόντως να προβαίνει σε επανάληψη των νεοαποκτηθέντων γνώσεων, ώστε να εμπεδωθούν⁶¹.

Τρίτο και τελευταίο κομμάτι της ψυχής του ανθρώπου αποτελεί, για τον ερανίζοντα συγγραφέα του πραγματευόμενου έργου, το «βουλευτικόν». Το βουλευτικό, ή άλλως θέληση, είναι η δύναμη εκείνη του ανθρώπου βάσει της οποίας επιλέγει να προβεί σε καλές ενέργειες και να αποφεύγει ταυτόχρονα τις κακές⁶². Καθοριστικοί παράγοντες της βούλησης πρέπει να είναι η χρηστότητα, η δικαιοσύνη και η φρόνηση. Με τον όρο χρηστότητα, ο συγγραφέας εννοεί τους κανόνες συμπεριφοράς και ηθικής, οι οποίοι είναι συνυφασμένοι και με τις θείες προσταγές, ενώ η έννοια της δικαιοσύνης είναι ταυτισμένη με τους άγραφους κανόνες της κοινωνίας και τους γραπτούς νόμους του κράτους. Στο ίδιο πλαίσιο των σημαντικών, δηλαδή, παραγόντων της επενέργειας του βουλευτικού έρχεται να προστεθεί η φρόνηση, η οποία συνίσταται στον στοχασμό για την επικείμενη πράξη. Το άτομο, δηλαδή, οφείλει να σκεφτεί πριν ενεργήσει εάν η πράξη που ακολουθεί είναι ωφέλιμη ή ζημιογόνος, υλικά ή ηθικά, είτε για τον εαυτό του, είτε για τους άλλους, εάν είναι εύκολη ή δύσκολη η υλοποίησή της, καθώς και αν πρόκειται να εκτελεσθεί στην κατάλληλη χρονική συγκυρία. Όλες αυτές τις σκέψεις πρέπει να έχει ο άνθρωπος στο μυαλό του προκειμένου να προνοεί για όλα τα ενδεχόμενα, με αποτέλεσμα να μην επέρχονται ανεπιθύμητες συνέπειες αυτών. Τα χαρακτηριστικά δε της εκπλήρωσης των αποφάσεων της βουλήσεως πρέπει να είναι η προθυμία, η επιμέλεια, η υπομονή, η σταθερότητα, η μη αναβλητικότητα, η ταχύτητα, αλλά όχι η μεγάλη βία⁶³.

Ανακεφαλαιώνοντας, και επιμερίζοντας την ψυχή πρωτευόντως στο νοητικό, δηλαδή στην απόκτηση γνώσεων, δευτερευόντως στο ενθυμητικό, που συνίσταται στη διατήρηση των γνώσεων, και τέλος στο βουλευτικό, το οποίο έγκειται στη θέληση του ανθρώπου να προβεί ή όχι στην διενέργεια μιας πράξης, διαπιστώνουμε ότι χρειάζονται να ενωθούν όλες οι παραπάνω δυνάμεις τις ψυχής προκειμένου ο άνθρωπος να οδηγείται στις καλύτερες δυνατές ενέργειες και λύσεις, για τον εαυτό του, τους γύρω του και κατ' επέκταση για ολόκληρη την κοινωνία. Ωστόσο, για να

⁶¹ Στο ίδιο, σ. 20.

⁶² Στο ίδιο, σ. 21.

⁶³ Στο ίδιο, σσ. 23-24.

λειτουργεί ορθά η ψυχή, πρέπει να στηρίζεται σε ένα υγιές υπόβαθρο, που δεν είναι άλλο από το σώμα του ανθρώπου. Ο άνθρωπος, λοιπόν, προκειμένου να είναι υγιής πρέπει να τρέφεται σωστά και να γυμνάζεται. Επίσης, πρέπει να προλαμβάνει τις ασθένειες του σώματός του, και αν τυχόν προσβληθεί από κάποια ασθένεια, οφείλει να την αντιμετωπίσει ραγδαίως, ακούγοντας τις συμβουλές του γιατρού του. Τέλος, ο άνθρωπος δεν πρέπει να διακρίνεται από οκνηρία ως προς τις σωματικές του δραστηριότητες, αλλά θα πρέπει να βρίσκεται σε συνεχή εγρήγορση, ενώ ταυτόχρονα οφείλει να είναι ανθεκτικός στις ποικίλες συνθήκες επιβίωσης που τον επηρεάζουν⁶⁴.

2.3. Χρέη προς τους άλλους

Τα χρέη των ανθρώπων προς τους γύρω τους διαχωρίζονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες, τα γενικά και μερικά χρέη. Τα γενικά χρέη έχουν αντίκτυπο σε όλους ανεξαιρέτως τους ανθρώπους, ενώ αντίθετα τα μερικά χρέη σε ειδικές κοινωνικές ομάδες. Περαιτέρω, τα γενικά χρέη διακρίνονται σε αποφατικά και σε θετικά, όπως θα τα δούμε παρακάτω.

Ειδικότερα τα αποφατικά ή αρνητικά χρέη αποδίδουν την εγκράτεια που πρέπει να δείχνουν οι άνθρωποι, έτσι ώστε να μην βλάπτουν τους συνανθρώπους τους με οποιονδήποτε τρόπο⁶⁵ και πρωτίστως να μη βλάπτουν την σωματική ακεραιότητα των άλλων.

Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι τα παιδιά είναι χαρακτηριστικό ότι διακρίνονται από μια ηδονή να πληγώνουν σωματικά τους συνομηλίκους τους, ενέργεια που πρέπει να τιθασεύουν, αλλά και να συγχωρούνται όταν τη διαπράττουν και να αποφεύγεται η εκδίκηση.⁶⁶ Στο ίδιο πεδίο δεύτερο χρέος των ανθρώπων προς τους συνανθρώπους τους είναι ο σεβασμός της κυριότητας των κινητών και ακινήτων των πλησίων τους. Δηλαδή, πρέπει να μην οικειοποιούνται ξένα πράγματα, και να απέχουν από κάθε είδους απάτη κατά την διάρκεια των συναλλαγών. Εν γένει πρέπει να μην προσβάλουν το δικαίωμα της ιδιοκτησίας των συνανθρώπων τους⁶⁷. Και τρίτον οι άνθρωποι οφείλουν να μη θίγουν την προσωπικότητα των συνανθρώπων τους, ήτοι το δικαίωμα της τιμής και της υπόληψής τους⁶⁸. Ειδικότερα, οι άνθρωποι

5

⁶⁴ Στο ίδιο, σσ. 44-45.

⁶⁵ Χειραγωγία τῶν Παιδων, σ. 48.

⁶⁶ Στο ίδιο, σσ. 50-51.

⁶⁷ Στο ίδιο, σσ. 52-53.

⁶⁸ Στο ίδιο, σ. 54.

δεν πρέπει να συκοφαντούν τους γύρω τους, είτε γνωστοποιώντας ψευδείς πληροφορίες γι' αυτούς, είτε αποκρύπτοντας τις αληθινές.

Εν κατακλείδι, συμπεραίνουμε ότι τα αποφασικά χρέη του ανθρώπου που αναφέρονται στο παρόν υποκεφάλαιο, δηλαδή οι υποχρεώσεις περί σεβασμού της σωματικής ακεραιότητας του ανθρώπου, της προσωπικότητάς του, αλλά και της ιδιοκτησίας του, αποτελούν σήμερα συνταγματικά κατοχυρωμένα ατομικά δικαιώματα του ανθρώπου, και τυγχάνουν ύψιστης προστασίας από την εθνική και διεθνή δικαστική εξουσία.

Σε ό, τι αφορά τώρα τα θετικά χρέη του ανθρώπου, αυτά ταυτίζονται με τις αγαθές πράξεις που πρέπει να κάνουμε προς τους συνανθρώπους μας που το έχουν ανάγκη, και φανερά συνυφασμένα με τις θείες επιταγές⁶⁹.

Αλλά, όπως σημειώσαμε στην αρχή του υποκεφαλαίου αυτού, πέραν των γενικών χρεών υφίστανται και μερικά χρέη, τα οποία είναι τα εξής: τα χρέη προς τους γονείς, προς τους συγγενείς και τους αδερφούς, προς τους δασκάλους, προς τους ευεργέτες, προς τους μεγαλύτερους, προς τον ηγεμόνα, προς την πατρίδα και προς τους φίλους. Ξεκινώντας από το χρέος προς τους γονείς, υπογραμμίζεται ότι είναι το μεγαλύτερο χρέος που έχει ο άνθρωπος μετά από το χρέος του προς τον Θεό. Λόγω του ότι οι γονείς επιμελούνται και φροντίζουν το παιδί από την στιγμή της γέννησής του μέχρι την πλήρη ωρίμανσή του, γι' αυτόν το λόγο τα παιδιά οφείλουν στους γονείς ανάλογες ευεργεσίες και ειλικρινή αισθήματα αγάπης, ευγνωμοσύνης και υπακοής⁷⁰. Αλλά τα ίδια ακριβώς χρέη που έχουν τα παιδιά προς τους γονείς τους, πρέπει να έχουν και προς τους δασκάλους τους, συνοδευόμενα από αγάπη, ευπείθεια και σεβασμό. Διότι οι δάσκαλοι είναι αυτοί που κοπιάζουν για να μεταδώσουν πολύτιμες γνώσεις στο παιδί, οι οποίες θα το βοηθήσουν στην μετέπειτα υγιή ένταξή του στην κοινωνία⁷¹.

Τα χρέη προς τους συγγενείς, τους ευεργέτες και τους μεγαλύτερους διακρίνονται από τα ίδια χαρακτηριστικά, δηλαδή επίσης από αγάπη, σεβασμό και ευγνωμοσύνη. Αναφορικά με τα χρέη προς τον Ηγεμόνα, οι άνθρωποι οφείλουν να εκπληρώνουν τους νόμους του, αφού αυτοί είναι που τους διασφαλίζουν την κοινωνική γαλήνη και ηρεμία⁷², ενώ οι φιλικές σχέσεις πρέπει να διέπονται από βοήθεια, νουθεσία και προσφορά αμφότερων των φάτων. Επίσης, η εμπιστοσύνη είναι ακόμη ένα στοιχείο

⁶⁹ Στο ίδιο, σ. 56.

⁷⁰ Στο ίδιο, σσ. 58-59.

⁷¹ Στο ίδιο, σ. 59.

⁷² Στο ίδιο, σσ. 60-61.

που οφείλει να έχει ο καλός φίλος, μη φανερώνοντας τα μυστικά του άλλου. Η φρόνηση, αλλά και η ανοχή παίζουν ακόμη καθοριστικό ρόλο στην ισορροπημένη φιλική σχέση⁷³.

Τέλος, γίνεται ιδιαίτερη μνεία στα χρέη των ανθρώπων προς την Πατρίδα, την οποία οφείλουν να αγαπούν και να αγωνίζονται πάντα για το καλό της⁷⁴. Εάν τύχει δε να ξεσπάσει πόλεμος, οι άνθρωποι πρέπει να υπερασπίζονται, ακόμη και με αυτοθυσία, την πατρίδα τους και να πολεμούν με ζήλο τον εχθρό, όπως έκαναν κατά το παρελθόν οι ένδοξοι πρόγονοί τους. Αντίθετα, όταν η χώρα βρίσκεται σε καιρό ειρήνης, οι πολίτες της πρέπει να μην διαταράζουν την κοινωνική ηρεμία, αλλά να εργάζονται προς όφελός της⁷⁵.

Εν κατακλείδι, ο Πύρρος Διονύσιος στο παρόν υποκεφάλαιο «περί των χρεών του ανθρώπου προς τους άλλους» προσπαθεί να μεταδώσει στα νεαρά παιδιά που διαβάζουν το βιβλίο αυτό, κατά την προεπαναστατική περίοδο, βασικούς κανόνες συμπεριφοράς και ηθικής, αρχές που πρέπει να διέπουν τη ζωή τους. Εκτός από τους κανόνες χρηστοθήειας που προσπαθεί να υιοθετήσουν οι μαθητές, επισημαίνεται ιδιαίτερος το πατριωτικό καθήκον που πρέπει να διακρίνει τους μαθητές, αλλά και όλους τους υπόλοιπους Έλληνες. Πατρίδα είναι εκείνη η οντότητα, η οποία συνασπίζει την κοινή γλώσσα, την ίδια θρησκεία, τους κοινούς προγόνους και την όμοια κατοικία, σε μία ενιαία κοινότητα και την συνεγείρει έναντι του εχθρού, που απειλεί να την αφανίσει⁷⁶. Η πατρίδα πρέπει να είναι το ιδεολογικό εκείνο εργαλείο που επιτρέπει στην κοινότητα να κινητοποιηθεί απέναντι στον εχθρό τη στιγμή του κινδύνου, το πατριωτικό δε καθήκον συνίσταται στις υποχρεώσεις, ακόμη και στις θυσίες των ανθρώπων, οι οποίοι οφείλουν να υπερβαίνουν τα ατομικά τους συμφέροντα στο όνομα της συλλογικότητας, προκειμένου, μ' αυτόν τον τρόπο, να διασφαλιστεί η επιβίωση της πατρίδας. Κοντολογίς, ο συγγραφέας τονίζει, λόγω της ιστορικής συγκυρίας, τα χρέη προς την πατρίδα, προβάλλοντας εμμέσως αιτήματα και εθνικούς απελευθερωτικούς σκοπούς, ντυμένους με την αίγλη της αρχαίας δόξας και του προγονικού παρελθόντος⁷⁷. Εξάλλου, είναι διαδεδομένη η άποψη αλλά και συζητήσιμη ως ένα βαθμό, ότι ο κατώτερος κυρίως κλήρος καθ' όλη τη διάρκεια της

5

⁷³ Στο ίδιο, σσ. 64-65.

⁷⁴ Στο ίδιο, σ. 61.

⁷⁵ Στο ίδιο, σ. 62.

⁷⁶ Μαυριάς Κώστας, *Συνταγματικό Δίκαιο*, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα, 2002, σσ. 63-73.

⁷⁷ Βαλέτας Γ., *ό.π.*, σ. 199.

δουλείας επιτέλεσε και εθνικό έργο δίνοντας κουράγιο και δύναμη στους υπόδουλους Έλληνες να αντιδράσουν απέναντι στον κατακτητή⁷⁸.

3. Ορισμός και ανάλυση του όρου «πάθη»

Επανερχόμενοι στο ζήτημα της ψυχής του ανθρώπου και ειδικότερα στο βουλητικό μέρος της, ορίζουμε ως πάθος την επιθυμία της ψυχής που οδηγεί τον άνθρωπο να αγαπάει, ή αντίθετα να μισεί κάποιο πρόσωπο ή κάποιο πράγμα. Από τον ορισμό αυτό προκύπτουν αφ' ενός τα καλά πάθη, τα οποία κατευθύνουν τον άνθρωπο στην αγάπη του αληθινού καλού και στο μίσος του πραγματικού κακού και αφ' ετέρου τα κακά πάθη, τα οποία έλκουν τον άνθρωπο στην αγάπη ενός ψευδούς καλού ή στο μίσος ενός ψευδούς κακού. Σημειωτέον ότι το καλό είναι αληθές όταν συμφωνεί με τα χρέη που έχει ο άνθρωπος και όταν είναι ικανό να προσφέρει στον άνθρωπο μία πρόσκαιρη ή αιώνια ωφέλεια. Αντίθετα, το καλό είναι ψευδές όταν αντίκειται στα χρέη του ανθρώπου και όταν ναι μεν προξενεί μια πρόσκαιρη ηδονή ή ωφέλεια, κατόπιν όμως επιφέρει το αληθινό κακό⁷⁹.

Ο άνθρωπος οφείλει να κυβερνά τα άτακτα πάθη, ειδάλλως προξενεί ζημία είτε μόνο στον εαυτό του, είτε στον εαυτό του και στους γύρω του ταυτόχρονα. Τα πάθη που βλάπτουν εξαιρετικά τον ίδιο είναι οι υπερβολικές επιθυμίες, η λαιμαργία, η περιττή αγάπη των ηδονών, η αγάπη της αργίας, η λύπη και ο φόβος⁸⁰. Ο άνθρωπος σχεδόν πάντοτε είναι άπληστος και αγωνιά αδιαλείπτως για την κατάκτηση περισσότερων αγαθών, με αποτέλεσμα, πρώτον, στην μανιώδη προσπάθειά του αυτή να αποκτά λιγότερα από αυτά που επιθυμεί. Και δεύτερον, έχοντας στο μυαλό του μόνο τις υπερβολικές επιθυμίες και το κέρδος, να χάνεται στο σύννεφο των επιθυμιών του και να μην απολαμβάνει όσα έχει στο παρόν. Για να αποφύγει, λοιπόν, ο άνθρωπος το πάθος αυτό, πρέπει να είναι πληστός, υπό την έννοια του πλήρους, του ολοκληρωμένου και ευχαριστημένου ανθρώπου με όσα έχει, χωρίς βέβαια να ανακόπτεται οποιαδήποτε ψυχραιμη προσπάθειά του για απόκτηση περισσότερων αγαθών με θεμιτά μέσα⁸¹.

5

⁷⁸ Πρβ. και Φωτιάδης Ε.Π., «Διονύσιος Πύρρος ο Θετταλός», *Ακτίνες*, Τεύχος 123, Ιανουάριος 1952, σ. 209.

⁷⁹ *Χειραγωγία τῶν Παίδων*, σ. 26.

⁸⁰ Στο ίδιο, σ. 27.

⁸¹ Στο ίδιο, σσ. 27-28.

Δεύτερο, μετά την απληστία, πάθος του ανθρώπου θεωρείται η λαιμαργία στο φαγητό και στο ποτό. Αναφορικά με το φαγητό, ο άνθρωπος πρέπει να αποφεύγει να τρώει βλαπτικές ποσότητες, διότι με αυτόν τον τρόπο βλάπτει την υγεία του, και καταπονεί και το πνεύμα του ως συνεπακόλουθο της κακής κατάστασης του σώματός του. Συνεπώς, ο άνθρωπος πρέπει να συνηθίσει στην ποιότητα και την ποσότητα που αρκεί για να αποτάξει την πείνα του, καθώς και στη λογική ποσότητα του ποτού για να μην χάσει τη λογική του, και ταυτιστεί, ως εκ τούτου με τα ζώα⁸².

Ακολουθεί το πάθος των ανόητων και αισχρών ηδονών, τις οποίες πρέπει να καταπολεμά ο άνθρωπος και να περιορίζεται στην ψυχαγωγία που ανακουφίζει τους κόπους του σώματος και του πνεύματός του. Επιτρέπονται, δηλαδή, ξεφαντώσεις υπό τύπον παιχνιδιού, οι οποίες περιλαμβάνουν κίνηση και εκγύμναση του σώματος και του πνεύματος, ενώ προς αποφυγή τίθενται τα τυχερά παιχνίδια, έτσι ώστε να μην συνηθίσουν τα παιδιά στο πάθος του κέρδους⁸³.

Επίσης, τα παιδιά οφείλουν να μάθουν να κυριεύουν το πάθος της αργίας. Διότι ένα όκητρό παιδί που δεν έχει συνηθίσει από μικρή ηλικία να μελετά, δεν προχωρά στις σπουδές του ή στην εκμάθηση μιας τέχνης, με αποτέλεσμα να μην επιτυγχάνει να αποκτήσει ένα επάγγελμα που μετέπειτα θα του καλύπτει τις βιοποριστικές του ανάγκες. Το γεγονός αυτό έχει ως επακόλουθο τον προσπορισμό με αθέμιτα μέσα των αναγκαίων αγαθών για να επιβιώσει, δίχως να αποφεύγονται εν τέλει πλημμελειματικές και κακουργηματικές πράξεις⁸⁴.

Πάθος, επίσης, αποτελεί η λύπη, ένα αίσθημα του ανθρώπου το οποίο προέρχεται από τον πόνο των κακών του σώματος και της ψυχής. Για να μπορέσει ο άνθρωπος να κυριεύσει το πάθος της λύπης πρέπει πρώτα να ασκηθεί στην υπομονή, διότι μ' αυτόν τον τρόπο ανακουφίζεται το βάρος των κακών και προετοιμάζεται ταχύτερα ο δρόμος της παρηγοριάς. Εξίσου σημαντική με την υπομονή είναι και η ψυχραιμία και η ενάργεια στην θέαση των κακών. Με άλλα λόγια, όταν συμβαίνει ένα κακό στον άνθρωπο, αυτό πρέπει να εκλαμβάνεται από τον παθόντα όσο το δυνατόν πιο αντικειμενικά, χωρίς μεγαλοποιήσεις ή παραλείψεις. Το στάδιο αυτό παίζει καθοριστικό ρόλο, αφού πρόκειται για την ορθή αντίληψη του προβλήματος, και αποτελεί την αφετηρία για τη σωστή και άμεση θεραπεία του⁸⁵.

5)

⁸² Στο ίδιο, σσ. 29-30.

⁸³ Στο ίδιο, σ. 31.

⁸⁴ Στο ίδιο, σ. 32.

⁸⁵ Στο ίδιο, σσ. 33-34.

Τελευταίο πάθος του ανθρώπου, το οποίο βλάπτει μόνο τον ίδιο, είναι ο φόβος, ο οποίος προϋπάρχει των επικείμενων κακών ή των κινδύνων. Και πάλι, όπως στην περίπτωση του πάθους της λύπης, έτσι και στον φόβο, οι άνθρωποι κυριεύονται από το αίσθημα αυτό πολλές φορές μη γνωρίζοντας κατά πόσο το επερχόμενο κακό είναι πιθανόν να συμβεί, εάν θα συμβεί στο εγγύς ή μακρινό μέλλον, ή εάν είναι αναπόφευκτο. Τα μέσα αντιμετώπισης του φόβου πρέπει να είναι η κατάλληλη ψυχολογική προετοιμασία και ιδίως η ανάλογη ανδρεία που, κατά περίπτωση, οφείλει να επιδείξει ο παθών⁸⁶.

Εκτός από τα πάθη που βλάπτουν μόνο το ίδιο το άτομο, το οποίο διακατέχεται από αυτά, υπάρχουν, σύμφωνα με τον συγγραφέα της «Χειραγωγίας των Παιδών» και πάθη, τα οποία ενυπάρχουν στην ψυχή του ανθρώπου, και έχουν επίρεια, τόσο στον ίδιο τον άνθρωπο, όσο και στους ανθρώπους που το άτομο αυτό συναναστρέφεται. Τα πάθη αυτά είναι η οργή, το μίσος, η υπερηφάνεια και η φιλαργυρία⁸⁷. Ειδικότερα, το πάθος της οργής βλάπτει τον άνθρωπο, είτε προκαλώντας βίαια αλλοίωση του χαρακτήρα του και της προσωπικότητάς του, είτε στερώντας του τη λογική, με αποτέλεσμα την προξένηση οποιασδήποτε βλάβης σε τρίτο πρόσωπο. Προκειμένου να αποφευχθούν τα κακά αυτά, είναι φρόνιμο ο άνθρωπος να διακατέχεται από υπομονή και να συγκρατεί τα νεύρα του, όταν υφίσταται κάποια άδικη πράξη εναντίον του⁸⁸. Παράλληλα με την οργή μπορεί να δημιουργηθεί στον άνθρωπο το πάθος του μίσους, το οποίο αποτελεί το πιο πονηρό και πιο κακό αίσθημα του ανθρώπου, γιατί αφ' ενός προξενεί λύπη και ανησυχία στον ίδιο τον άνθρωπο που το αισθάνεται, αφ' ετέρου δε προκαλεί ανεπανόρθωτες υλικές ή ηθικές βλάβες στον άνθρωπο, στον οποίο απευθύνεται.⁸⁹ Επίσης, ο φθόνος είναι ένα πάθος, το οποίο ορίζεται ως η δυσαρέσκεια που αισθάνεται ο άνθρωπος με την πρόοδο του άλλου, πάθος που πρέπει να αποφεύγεται. Σε αντιπαραβολή με τον φθόνο, ο άνθρωπος οφείλει να διαπνέεται από ευγενή άμιλλα και να προσπαθεί να μιμηθεί τα καλά και ενάρετα παραδείγματα των πλησίων του⁹⁰.

Ένα ακόμη βδελυρό πάθος του ανθρώπου είναι η υπερηφάνεια, την οποία δείχνει ο άνθρωπος είτε σε πράγματα που δεν έχουν καμία αξία, είτε σε πράγματα που τυγχάνουν κάποιας αξίας. Η ευγενής ή μη καταγωγή, η καλή ή όχι εξωτερική

⁸⁶ Στο ίδιο, σσ. 35-36.

⁸⁷ Στο ίδιο, σ. 37.

⁸⁸ Στο ίδιο, σ. 38.

⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 39.

⁹⁰ Στο ίδιο, σσ. 39-40.

εμφάνιση, και η ευφυΐα ή μη, είναι ιδιότητες, για τις οποίες ο άνθρωπος δεν θα πρέπει να υπερηφανεύεται ποτέ, διότι αυτές έχουν δοθεί από το Θεό και ο άνθρωπος δεν έχει καταβάλει κανέναν κόπο για να τις αποκτήσει. Αντίθετα, τα ίδια τα έργα του ανθρώπου, που περιλαμβάνουν βαθειά ενασχόληση με τις επιστήμες, με τις τέχνες, με την διενέργεια καλών πράξεων και την καλλιέργεια της αρετής, αυτά είναι άξια επαίνου. Ωστόσο, ακόμα και για αυτά, ο άνθρωπος δεν πρέπει να είναι υπερήφανος και αλαζόνας, αφού το μυαλό του έχει δοθεί από τον Θεό, και μόνο άξια θαυμασμού από τους τρίτους πρέπει να είναι η επιμέλεια που επιδεικνύει προς ευόδωση των έργων αυτών⁹¹.

Τελευταίο πάθος της ψυχής, κατά τον Πύρρο Διονύσιο, είναι η φιλαργυρία, καθώς και το ακριβώς αντίθετό του, η ασωτία. Η φιλαργυρία διακρίνει συνήθως τους ενήλικους, ενώ η ασωτία χαρακτηρίζει τους ανήλικους. Λύση αποτελεί η μέση οδός, σύμφωνα με την οποία, ούτε πρέπει οι άνθρωποι να προσκολλούνται στο χρήμα, στην κινητή και την ακίνητη περιουσία τους, αλλά ούτε πρέπει να την ξοδεύουν αφειδώς⁹².

Συμπερασματικά, αντιλαμβανόμαστε ότι ο Πύρρος Διονύσιος διαμέσου του έργου του «Χειραγωγία των Παίδων» αναλύοντας ενδελεχώς τα χρέη και τα πάθη, από τα οποία διακατέχεται και δεν πρέπει να κυριεύεται ο άνθρωπος, επιθυμεί, κατ' αρχάς, την διάδοση κάποιων βασικών ηθικών αξιών στους νεαρούς αναγνώστες του εν λόγω συγγράμματος, οι οποίες θα τον συνοδεύουν καθ' όλη την διάρκεια της ζωής του. Θέλει, δηλαδή, οι μαθητές να γνωρίζουν και να αναγνωρίζουν τα χρέη και τα πάθη τους. Δευτερευόντως, μέσω της καταγραφής της σύνθεσης της ψυχής, η οποία είναι μία άυλη υπόσταση που, εντούτοις, αισθάνεται, σκέπτεται, διαλογίζεται, αποφασίζει, διευθύνει όλες τις πράξεις του ανθρώπου, έχει ως στόχο να κατανοήσουν οι μαθητές ότι η ψυχή δημιουργεί, αλλά και τιθασεύει τα πάθη του ανθρώπου μέσω της εστίας της, δηλαδή του εγκεφάλου της⁹³. Ακολουθώντας, έχοντας γνώση οι μαθητές του καιρίου ρόλου της ψυχής και του εκτελεστικού της οργάνου, θα προσπαθήσουν να καλλιεργήσουν εν όλω την ψυχή τους (νοητικό, ενθυμητικό και βουλευτικό μέρος), γιατί μόνο η ορθή λειτουργία της ψυχής τους θα μπορέσει να τους καταστήσει ισορροπημένους και ολοκληρωμένους, ως προσωπικότητες, ελέγχοντας τις γνώσεις, τα πάθη, τα χρέη και τις επιθυμίες τους. Μονόδρομος στην καλλιέργεια της ψυχής

57

⁹¹ Στο ίδιο, σ. 42.

⁹² Στο ίδιο, σ. 43.

⁹³ Γεωγραφία Μεθοδική, ό.π., Εισαγωγή.

είναι η απόκτηση γενικευμένης και γενικής παιδείας από τους ανθρώπους, οι οποίες θα οδηγήσουν συνακόλουθα στην αναγέννηση των μαθητών και του έθνους εν γένει.

4. Η έννοια της παιδείας συνυφασμένη με την έννοια της φιλοσοφίας

Ο Πύρρος Διονύσιος στο κεφάλαιο του βιβλίου του που τιτλοφορείται «Διάλογοι ή Χειραγωγή των Παίδων προς γνώσιν της Φιλοσοφίας» χρησιμοποιεί τέσσερις διαλόγους, προκειμένου να μεταδώσει στους αναγνώστες την πορεία την γνώσης, διαμέσου της μελέτης διαφόρων επιστημών, με τελικούς προορισμούς την κατάκτηση της παιδείας και της φιλοσοφίας.

Προς απόκτηση της παιδείας, το πρώτο μάθημα που πρέπει να διδαχθεί ο μαθητής είναι η σωστή γραπτή και προφορική χρήση της γλώσσας. Με άλλα λόγια, ο μαθητής πρέπει να αναγιγνώσκει ελεύθερα και καθαρά, να γνωρίζει τους ορθογραφικούς και συντακτικούς κανόνες της ελληνικής γλώσσας, και ως εκ τούτου να ομιλεί και να γράφει με ελευθερία και ορθότητα⁹⁴.

Αφού αποκτήσει ο μαθητής αρτιότητα ως προς την χρήση της μητρικής του γλώσσας, οφείλει να ασχοληθεί με την χρήσιμη και αναγκαία στην καθημερινότητα του ανθρώπου επιστήμη της Πρακτικής Αριθμητικής, η οποία πρώτη αρχίζει να αφυπνίζει τον νου του ανθρώπου⁹⁵. Ακολουθεί η Γεωμετρία, η οποία επίσης φωτίζει το μυαλό του ανθρώπου.

Μετά τη Γεωμετρία έπεται η γνώση της Γεωγραφίας, μέσω της οποίας διδάσκεται, κατ' αρχάς, η θέση, η μορφή, το σχήμα των θαλασσών, των νησιών, των βουνών, των πεδιάδων, των ποταμών, των λιμνών, κ.ο.κ., με αποτέλεσμα οι μαθητές να γνωρίζουν το φυσικό περιβάλλον του πλανήτη. Επίσης, οι διδασκόμενοι μαθαίνουν πληροφορίες σχετικά με τον πληθυσμό, την θρησκεία, τη γλώσσα και τον πολιτισμό των διάφορων πόλεων και περιφερειών του κόσμου, και ως εκ τούτου επιτυγχάνεται η γνώση του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος της γης από τους μαθητές⁹⁶.

Ακολουθεί η ενασχόληση με την Άλγεβρα, επιστήμη, η οποία λύει τα ζητήματα που δεν μπορεί να επιλύσει η απλή Αριθμητική, και καλλιεργεί και αυτή με τη σειρά της το πνεύμα του ανθρώπου. Ακόμη, σημαντικές επιστήμες, στις οποίες πρέπει να εντρυφήσουν οι μαθητές είναι η Φυσιολογία, η Φυσική Ιστορία, η Χημεία και η Φυσική. Σκοπός των επιμέρους αυτών επιστημών, οι οποίες εν όλω θεωρούμενες

⁹⁴ Χειραγωγή τῶν Παίδων, ὁ.π., σ. 106.

⁹⁵ Στο ἴδιο, σ. 107.

⁹⁶ Στο ἴδιο, σ. 108.

αποτελούν τα Φυσικά, είναι η γνώση της θεωρίας της φύσης, και ειδικότερα των νόμων που διέπουν τη φύση των ζώων, των φυτών, του φωτός, του αέρα, των υδάτων, και όλων των άλλων υπό οποιαδήποτε μορφή υλών του φυσικού κόσμου⁹⁷.

Στη συνέχεια, ο συγγραφέας του βιβλίου προτείνει στους νεαρούς μαθητές να γνωρίσουν την επιστήμη της Ηθικής, αφού προηγουμένως διδαχθούν και εμπεδώσουν τις προαναφερόμενες επιστήμες. Η Ηθική περιλαμβάνει τις ηθικές αρχές, από τις οποίες πρέπει να διακρίνονται οι νέοι, διορθώνει τις τυχόν λάθος ηθικές τους επιλογές, και τους κατευθύνει προς την οδό της αρετής, της αγάπης και του σεβασμού του Θεού και των συνανθρώπων τους. Η Ηθική, δηλαδή, είναι εκείνη η επιστήμη που διαμορφώνει το ηθικό status των νέων με κύρια χαρακτηριστικά την διατήρηση της τιμής και της υπόληψης της προσωπικότητάς τους.

Με προϋπόθεση την γνώση όλων των ανωτέρω επιστημών ο Πύρρος Διονύσιος προχωρά στην προτροπή περί πραγματείας της Μεταφυσικής. Η επιστήμη αυτή, όπως προκύπτει και από την ετυμολογία της λέξης, πρέπει να μελετηθεί μετά την Φυσική, καθώς εξετάζει ανώτερα ζητήματα. Επί παραδείγματι, το πώς αισθάνεται κάποιος, με ποιον τρόπο σκέφτεται, θυμάται ή λησμονεί. Επίσης, ερευνά σχετικά με το ποιος είναι εκείνος ο μηχανισμός που θέτει σε κίνηση τις ανθρώπινες λειτουργίες, και άλλες παρόμοιες αναζητήσεις του ανθρώπου⁹⁸.

Ακόμη, οι νεαροί μαθητές οφείλουν να διδαχθούν και την χρήσιμη και ωφέλιμη επιστήμη της Αστρονομίας, η οποία περιλαμβάνει την διδασκαλία των σχέσεων, κινήσεων, και την δυναμική των ουράνιων σωμάτων, καθώς και την παρατήρηση και ερμηνεία φαινομένων που λαμβάνουν χώρα στον Ουράνιο χώρο πέρα από τη γη και την ατμόσφαιρά της. Η γνώση, λοιπόν, της κίνησης των Πλανητών, των Κομητών και των Αστέρων, αλλά και η παρατήρηση των επακτών, των κύκλων του Ηλίου, της Ίσημερίας και άλλων αστρονομικών φαινομένων οδηγεί τους γνώστες της επιστήμης αυτής σε συμπεράσματα σχετικά με την επίγεια ημερολογιακή δομή του παρελθόντος και του μέλλοντος, καθώς και με τον προσδιορισμό του χέρσου και θαλάσσιου προσανατολισμού⁹⁹. Τέλος, ο Πύρρος κάνει λόγο για την Ιατρική Επιστήμη, την οποία θεωρεί ότι καλό είναι να διδάσκονται όλοι οι άνθρωποι, προκειμένου να γνωρίζουν τον τρόπο ίασης ποικίλων αρρωστιών του σώματος.

51

⁹⁷ Στο ίδιο, σ. 109.

⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 110.

⁹⁹ Στο ίδιο, σ. 111.

Η μελέτη και η κατανόηση του περιεχομένου μερικών από τις άνω Επιστήμες, συνιστούν χαρακτηριστικά στοιχεία του πεπαιδευμένου ανθρώπου, ο βαθμός δε εμπέδωσης όσο το δυνατόν περισσότερων επιστημών είναι ανάλογος με το επίπεδο της παιδείας του κάθε ανθρώπου. Αντίθετα, όταν ο άνθρωπος δεν ασχολείται με καμία επιστήμη, τότε αποκαλείται αμαθής και απαίδευτος¹⁰⁰.

Ο συγγραφέας με τον όρο πεπαιδευμένος προσδιορίζει τον άνθρωπο, ο οποίος είναι κάτοχος γνώσεων σε πολλές επιστήμες, γνωρίζει την σημαντικότητά τους, χρησιμοποιεί τις γνώσεις του στην πράξη, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί και έναν συνεχώς προσβλέποντα την κατάκτηση της γνώσης άνθρωπο διακατεχόμενο πάντα από κριτική ματιά¹⁰¹.

Όταν δε ο άνθρωπος είναι γνώστης όλων των παραπάνω επιστημών, προφανώς υπό την έννοια της γνώσης των βασικών θεωριών και αξιωμάτων τους, ξεπερνά το επίπεδο του απλώς μορφωμένου ανθρώπου, και ανάγεται σε φιλόσοφο¹⁰². Σύμφωνα με τον Πύρρο Διονύσιο, η φιλοσοφία είναι η γνώση των θείων και ανθρώπινων πραγμάτων, επιστήμη επιστημών και τέχνη τεχνών. Αυτή διδάσκει τον άνθρωπο τα περασμένα πράγματα, τα παρόντα και τα μέλλοντα.

Ερμηνεύοντας τον ανωτέρω ορισμό της φιλοσοφίας ως προς το σκέλος της γνώσης όλων των θείων και ανθρώπινων πραγμάτων, ο φιλόσοφος προσδιορίζεται ως γνώστης των διάφορων θεωριών σχετικά με την εμφάνισή του πάνω στη γη, τους τρόπους δημιουργίας μικρών κοινωνιών αρχικά και θεσμοθετημένων κοινωνιών αργότερα, τα επιτεύγματα του ανθρώπου σε όλα τα επίπεδα από την δημιουργία του κόσμου μέχρι και σήμερα, και γενικότερα την διαρκή εξέλιξη του ανθρώπου σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής του, στο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό τομέα.

Επιπλέον, στην έννοια του φιλοσόφου προστίθεται η επιστημονική θεώρηση των παρατηρούμενων αντικειμένων, η οποία βασίζεται στις μεθόδους της παρατήρησης και του πειράματος, με αποτέλεσμα τα επιστημονικά συμπεράσματα να διακρίνονται από αντικειμενικότητα, επαρκείς αποδείξεις και αλήθεια. Με τον όρο «επιστήμη επιστημών» η φιλοσοφία εμφανίζεται, πρώτον, ως η καλύτερη και ωφελιμότερη επιστήμη όλων των άλλων επιστημών, και δεύτερον, ως η κορωνίδα των επιστημών, περιέχουσα το εύρος της γνώσης των αντικειμένων όλων των άλλων.

§§

¹⁰⁰ Στο ίδιο, σ. 112.

¹⁰¹ Γεωγραφία Μεθοδική, ό.π., σ.1.

¹⁰² Χειραγωγή τών Παιδων, ό.π., σ. 112.

Ακόμη, η φιλοσοφία, κατά τον Πύρρο, περιλαμβάνει και όλες τις τέχνες που υφίστανται στον φυσικό κόσμο και δεν μπορούν να υπαχθούν στον κλάδο των επιστημών. Συνεπώς, ο φιλόσοφος είναι γνώστης της μουσικής, της ζωγραφικής, της γλυπτικής, του θεάτρου, και άλλων τεχνών, όχι τόσο υπό την έννοια ότι μπορεί να ασκεί τα επαγγέλματα αυτά, όσο του ότι είναι σε θέση να αξιολογεί τα εικαστικά, τα μουσικά, και εν γένει τα καλλιτεχνικά δρώμενα του τόπου του, τα οποία συμβάλλουν στην δημιουργία μιας υψηλής αισθητικής και μιας ευαισθησίας στο πρόσωπό του, άλλα και στον τρόπο προσέγγισης των διαφόρων ζητημάτων που τον απασχολούν¹⁰³.

Τέλος, η φιλοσοφία διδάσκει, μεταξύ άλλων, τα περασμένα, τα παρόντα και τα μέλλοντα, υπό το πρίσμα της συστηματικής ερμηνευτικής θεώρησης της δημιουργίας, της καταγωγής και της λειτουργίας του κόσμου, η οποία προέρχεται από το χώρο των επιστημών. Οι θετικές και ανθρωπιστικές επιστήμες, των οποίων τις βασικές αρχές γνωρίζει ο φιλόσοφος συμβάλλουν στην κατανόηση και ερμηνεία του κόσμου. Το μείζον, όμως, ζήτημα, που καθορίζει τον φιλόσοφο, δεν είναι η ενασχόληση αυτή καθ' εαυτή με τις επιστήμες και τις τέχνες, αλλά ο τρόπος σκέψης, ο οποίος προέρχεται από την ενασχόλησή του με αυτές, ο οποίος διαχέεται σε οποιοδήποτε υπό κρίση παρελθοντικό, παροντικό και μελλοντικό θέμα.

5. Οι διδακτικοί σκοποί των μύθων που εμπεριέχονται στο έργο

Ο Διονύσιος Πύρρος, προκειμένου να ζωντανέψει την διδασκαλία του για τα χρέη του ανθρώπου και να δώσει στα ελληνόπουλα τη χαρά της λογοτεχνικής αφήγησης, προσθέτει στο ηθικοπλαστικό βιβλίο του είκοσι επτά διδακτικούς μύθους, εκ των οποίων πέντε θα παρουσιαστούν στο παρόν υποκεφάλαιο.

Ο πρώτος μύθος που έχει τίτλο «Αστρολόγος» έχει, ως εξής: Κάποιος Αστρολόγος που κάθονταν στην Αγορά, φλυαρούσε, λέγοντας εκ των προτέρων τα μέλλοντα στους περαστικούς. Εν τω μεταξύ, κάποιος συγγενής του φτάνει στον τόπο εργασίας του και του ανακοινώνει ότι κλέφτες διέρρηξαν το σπίτι του. Ο Αστρολόγος τρέχει αμέσως και βλέποντας το σπίτι του άδειο, άρχισε να απελπίζεται και να φωνάζει. Τότε κάποιος φρόνιμος του είπε: καλά έπαθες, γιατί εσύ καυχίσαι ότι προβλέπεις τα ξένα πράγματα, ενώ δεν είσαι ικανός να προβλέψεις την δική σου δυστυχία¹⁰⁴.

¹⁰³ Γρηγόρης Καραφύλλης, *Αξιολογία και παιδεία*, Εκδόσεις Τυπωθήτω-Γεώργιος Δαρδανός, Αθήνα, 2005, σσ. 213-227.

¹⁰⁴ *Χειραγωγία τῶν Παιδῶν*, δ.π., σσ. 91-92.

Το διδακτικό συμπέρασμα, κατά τον Πύρρο, του μύθου αυτού έγκειται στο να μην δίνουν οι άνθρωποι και τα παιδιά κυρίως, σημασία στους μελλοντολόγους, καθώς αυτοί είναι αμαθείς και απατεώνες. Απεναντίας, οφείλουν να εμπιστεύονται το νου τους και, συνεπώς, να μην διακρίνονται από την ανωριμότητα, την οποία ο Καντ, χαρακτήρισε αδυναμία του ανθρώπου να μεταχειρίζεται το νου του χωρίς την καθοδήγηση κάποιου άλλου. Προτρέπει, δηλαδή, ο συγγραφέας εμμέσως τα παιδιά να έχουν το θάρρος να μεταχειρίζονται το δικό τους νου, την έλλογη κρίση τους, ιδέα που αποτελεί έμβλημα του διαφωτισμού¹⁰⁵.

Ένα ακόμη μύθος που σχετίζεται με την συνείδηση του ανθρώπου ότι συνιστά τον ερμηνευτή του εαυτού του και της φύσης, με αποτέλεσμα να παγιώνεται η αυτόνομη παρουσία και λειτουργία του που μειώνει την υποταγή σε δυνάμεις ανεξέλεγκτες είναι αυτός που τιτλοφορείται «Το φάντασμα». Σύμφωνα με την ιστορία αυτή, την οποία έπλασε ο ίδιος ο Πύρρος, ένα παιδί έτρεξε μια νύχτα, φοβισμένο προς τον πατέρα του και είπε τρέμοντας ότι είχε δει κάποιο φάντασμα τρομερό. Άκουσα, είπε, θόρυβο στο δρόμο, και πήγα στο παράθυρο. Εκεί μού παρουσιάστηκε κάποιο μεγάλο είδωλο, όλο άσπρο, το οποίο ερχόταν γρήγορα και έκανε φοβερό θόρυβο. Ο πατέρας του χαμογελώντας του λέει: μη φοβάσαι. Αύριο βράδυ, μπορείς να δεις τί πράγμα ήταν το φάντασμα. Μόλις ήρθε η νύχτα, αυτός από τα δύο μέρη του δρόμου, έδεσε σχοινί. Το φάντασμα παρουσιάστηκε την συνηθισμένη ώρα. Ο γιος τρομαγμένος είπε: να, να έρχεται. Σώπα, απάντησε ο πατέρας. Ωστόσο, το φάντασμα προχωρούσε με βιασύνη και μόλις έφτασε εκεί που ήταν δεμένο το σχοινί, χωρίς να το καταλάβει, χτύπησε σ' αυτό και έπεσε στη γη. Ο πατέρας τότε πήρε τον γιο του απ' το χέρι και του είπε: έλα να δεις τι ήταν το φάντασμα. Μόλις έφτασαν και οι δυο εκεί, βρήκαν άνθρωπο, τυλιγμένο μέσα στη λάσπη. Αυτός ξεφάντωνε φοβίζοντας τα μικρά παιδιά. Είχε προσωπίο και ήταν τυλιγμένος γύρω-γύρω, με μεγάλο άσπρο πανί, περιφερόμενος πάνω σε δύο ψηλά ξύλα. Εκείνη, όμως, την νύχτα, πλήρωσε πολύ ακριβά την ξεφάντωσή του¹⁰⁶.

Στη συνέχεια, ο ΙΑ' μύθος με τίτλο «Ο Ψευδοϊατρός» περιλαμβάνει την εξής ιστορία: Κάποιος αμελής που δεν διδάχθηκε ποτέ καμία τέχνη, και ως εκ τούτου δεν μπορούσε να εξασφαλίσει τα απαραίτητα για τον βιοπορισμό του, βρήκε το ευκολότερο μέσο για να βγάλει τα προς το ζην, δηλαδή έγινε ψευτογιατρός. Πήγε, λοιπόν, σε μια ξένη πόλη και κει άρχισε να πωλεί ελεύθερα έμπλαστρα, λάδια,

¹⁰⁵ Γρηγόρης Καραφύλλης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός, ό.π., σ. 45.*

¹⁰⁶ *Χειραγωγή τών Παίδων, ό.π., σ. 100.*

πνεύματα, αντιφάρμακα και άλλα παρόμοια. Ο κριτής της πόλεως αυτής για να τον δοκιμάσει, τον φώναξε και υποκρινόμενος ότι έβαλε στο ποτήρι φάρμακο, ανακατωμένο με δικό του αντιφάρμακο, τον έσπρωξε να το πει. Ο ταλαίπωρος, ο δυστυχής ψευδοίατρος φοβούμενος μην πεθάνει, αποκάλυψε ότι το αντιφάρμακό του ήταν ψεύτικο και έτσι σαν δημόσιος απατεώνας τιμωρήθηκε από τον κριτή¹⁰⁷.

Το επιμύθιο, το οποίο προσθέτει ο Πύρρος στο τέλος της διήγησης της συγκεκριμένης ιστορίας είναι ότι οι αμελείς και αυτοί που δεν έχουν διδαχθεί καμία τέχνη ή επιστήμη, προκειμένου να ασκήσουν το αντίστοιχο επάγγελμα, τιμωρούνται μετέπειτα από την κοινωνία¹⁰⁸. Με τον μύθο αυτό, ο συγγραφέας προτρέπει τα παιδιά να είναι επιμελή κατά την διδασκαλία οποιουδήποτε αντικειμένου, στο οποίο θα βασιστούν αργότερα για να αποκτήσουν τα αναγκαία βιοποριστικά αγαθά και να ζήσουν έντιμα. Πρόκειται, ουσιαστικά, για έναν μύθο που διδάσκει κανόνες επιμέλειας, ενώ ταυτόχρονα δίνει έμφαση στο ηθικό δίδαγμα του έντιμου βίου του ανθρώπου.

Ένας ακόμη ηθικοπλαστικός μύθος που συναντάται στο κεφάλαιο Ηθικών Μύθων του έργου «Χειραγωγία των Παιδων» είναι αυτός που τιτλοφορείται «Αλεπού και πελαργός», το περιεχόμενου του οποίου είναι το εξής: Η αλεπού για να κοροϊδέψει τον πελαργό, τον προσκάλεσε σε δείπνο και του προσέφερε σε πλατύ πιάτο ζουμερό φαγητό. Ο ταλαίπωρος πελαργός με το μικρό του στόμα, δεν μπόρεσε να το φάει όλο. Η δε αλεπού χαρούμενη, το έφαγε όλο. Το επόμενο απόγευμα προσκάλεσε και ο πελαργός την αλεπού στο σπίτι του, αλλά αντί η αλεπού να βρει πλατύ πιάτο και φαγητό ζουμερό, είδε μπροστά της δοχείο στενό και μακρύ, γεμάτο από λεπτά τρίμματα ξερού ψωμιού. Ο πελαργός έβαλε την μύτη του μέσα, ενώ η αλεπού αρκέστηκε μόνο στο να γλείφει το δοχείο απ' έξω. Λυπημένη και λυσσασμένη από την πείνα, θέλησε να παραπονεθεί, αλλά ο πελαργός της έκλεισε αμέσως το στόμα λέγοντας: αυτό που δεν ήθελες να γίνει σε σένα, δεν έπρεπε ούτε εσύ να το κάνεις σε άλλον¹⁰⁹.

Το μήνυμα της εν προκειμένω ιστορίας είναι σαφές και βασίζεται σε μια από τις θεμελιώδεις αρχές της ηθικής. Η τήρηση ή μη της αρχής του να μην κάνεις στον άλλον αυτό που δεν θέλεις να σου κάνει ερείδεται στον σεβασμό και την αγάπη που έχει ο άνθρωπος για τον εαυτό του ή όχι. Διότι, όταν κάποιος δεν εφαρμόζει στην ζωή

¹⁰⁷ Στο ίδιο, σ. 94.

¹⁰⁸ Στο ίδιο, σ. 95.

¹⁰⁹ Στο ίδιο, σ. 96.

του την αρχή αυτή, καταλήγει να φθείρεται, να αλλοτριώνεται και να γίνεται φαύλος, αφού αναμειγνύεται σε άσχημες και άδικες πράξεις. Και, αφού οι πράξεις του ανθρώπου είναι δηλωτικές του ήθους του, συνεπάγεται ότι οι άδικες πράξεις οδηγούν σε ηθική έκπτωση του δρώντος. Συνεπώς, ο άνθρωπος που σέβεται και εκτιμά τον εαυτό του δεν επιθυμεί να έχει σχέση με τέτοιου είδους ανήθικες πράξεις και να κινείται σε ένα πλαίσιο αμοραλισμού, με αποτέλεσμα να πλήττει, κάνοντας κακό σε τρίτο, τον ίδιο του τον εαυτό.

Ένας ακόμη ενδιαφέρον μύθος που έχει τίτλο «Τυφλός και Χωλός», έχει ως εξής: Τυφλός παρακαλούσε τον κουτσό για να γίνει οδηγός του. Ο χωλός του απάντησε: επειδή εγώ δεν μπορώ να σταθώ στα πόδια μου ας κάνουμε τούτο: σήκωσέ με εσύ στους ώμους σου, και εγώ θα σου δείχνω τον δρόμο. Έτσι, τα μάτια μου θα είναι χρήσιμα σε σένα, και τα πόδια σου χρήσιμα σε μένα. Ο τυφλός δέχτηκε την συμβουλή και έβαλε τον κουτσό στους ώμους του. Με αυτόν τρόπο, ενώ πριν ο διαχωρισμός της όρασης και της σωματικής αρτιότητας ήταν ανωφελής και στους δύο, έπειτα η ένωση τους λειτούργησε προς όφελος και των δύο.

Στην ιστορία αυτή ο συγγραφέας αναφέρει ένα αλληγορικό επιμύθιο, το οποίο εμπεριέχει και την έννοια της Φιλοσοφίας. Συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι εάν επιτευχθεί σύμπνοια μεταξύ του πλούτου και της φιλοσοφίας, τότε ο πλούτος δεν θα ξοδεύεται τυφλά, και η φιλοσοφία δεν θα χωλαίνει¹¹⁰. Είναι πρόδηλο ότι ο όρος φιλοσοφία δεν μπορεί να ερμηνευτεί υπό στενή έννοια, αλλά μάλλον πρέπει να προβούμε σε διασταλτική ερμηνεία του όρου φιλοσοφία και να συμπεριλάβουμε στον κεντρικό πυρήνα της τις επιστήμες και την πνευματική καλλιέργεια εν γένει. Συνεπώς, κατά τον μύθο, το οικονομικά αγαθά εν γένει δε φέρουν κανένα αποτέλεσμα, εάν δεν συνοδεύονται από τα πνευματικά αγαθά, και αντίστροφα τα πνευματικά αγαθά δεν αρκούν από μόνα τους εάν δεν υποβοηθούνται από τα οικονομικά. Η σύμπραξη και των δύο θα επιφέρει την μέγιστη δυνατή εξέλιξη στον άνθρωπο.

Εν κατακλείδι, συμπεραίνουμε ότι ο Πύρρος Διονύσιος στο κεφάλαιο του βιβλίου του «Μύθοι Ηθικοί» χρησιμοποιεί αφ' ενός τον ανιμισμό¹¹¹ προκειμένου να ζωντανέψει την αφήγηση, ανθρωποποιώντας ζώα και πουλιά και δανειζόμενος τις ιδιότητες του ανθρώπου να μιλά και να σκέπτεται, και αφ' ετέρου τον συμβολισμό

¹¹⁰ Στο ίδιο, σ. 95.

¹¹¹ Βασ. Αναγνωστόπουλος, *Τάσεις και εξελίξεις της Παιδικής Λογοτεχνίας*, Εκδόσεις των Φίλων, Αθήνα, 152008 (1980), σ. 172.

και την αλληγορία με σκοπό την ελεύθερη και αβίαστη μετάδοση νοημάτων στους αναγνώστες με έναν έμμεσο οδηγητικό προσανιτολισμό και μια εμπράγματη διδαχή¹¹².

6. Αποτίμηση του έργου «Χειραγωγή των Παίδων» και της θεμελιώμενης σ' αυτό προσωπικότητας του Διονυσίου Πύρρου

Κατ' αρχάς, το σύγγραμμα «Χειραγωγή των Παίδων» του Διονυσίου Πύρρου αποτελεί σήμερα ένα σπάνιο και δυσεύρετο βιβλίο. Η σπανιότητά του αυτή αποκαλύφθηκε από τις δυσκολίες ανεύρεσής του, προς εκπόνηση της παρούσας εργασίας, στις μεγαλύτερες βιβλιοθήκες της Ελλάδας, επί παραδείγματι στην Εθνική Βιβλιοθήκη, στην Γεννάδιο Βιβλιοθήκη και στη Βιβλιοθήκη της Βουλής. Το εν λόγω σύγγραμμα, και ειδικότερα στην δεύτερη έκδοσή του, βρέθηκε εν τέλει σε ψηφιοποιημένη μορφή στο Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο που αποτελεί σωματείο πολιτιστικού χαρακτήρα με σκοπό τη διάσωση, ταξινόμηση, μελέτη και έκδοση αρχαιακού υλικού του 19ου και 20ου αιώνα, με έδρα την Αθήνα¹¹³.

Παρ' ότι το έργο αυτό είναι σήμερα σπάνιο, αποτέλεσε επί πολλά χρόνια σχολικό βιβλίο και ηθικοπλαστικό ανάγνωσμα προορισμένο για τα σχολεία και το πλατύτερο κοινό. Η αποδοχή από πλήθος αναγνωστών του βιβλίου αυτού οφείλεται στην απλή, δημοτική, καθομιλούμενη γλώσσα, καθώς και στο λαϊκό περιεχόμενό του. Ο Πύρρος εκ τους γεγονότος αυτού ανάγεται σε ένα πρωτοπόρο δημοτικιστή με πραγματικό χάρισμα στην άμεση, ζωντανή και λογοτεχνική γραφή, η οποία δεν κουράζει τον αναγνώστη, αλλά απεναντίας μεταδίδει επιστημονικές γνώσεις, ηθικές αξίες, το αίσθημα του πατριωτισμού και τις ιδέες του Διαφωτισμού.

Ο συγγραφέας, μέσω του έργου του, δίνει έμφαση σε ένα παιδευτικό πρότυπο για τη διαμόρφωση του ανθρώπου, το οποίο προϋποθέτει θρησκευτικά βιώματα, επιστημονικά ενδιαφέροντα, πνεύμα αγωνιστικότητας υπέρ της πατρίδας, ενάρετη κλίση, κριτικό νου με οικονομικά ενδιαφέροντα, και μια εν γένει καλλιέργεια προερχόμενη από την ευρωπαϊκή παιδεία¹¹⁴. Καταφέρνει, διαμέσου της γενικής και

¹¹² Στο ίδιο, σ. 94.

¹¹³ Ανεύρεση στον ιστότοπο: www.elia.org.gr

¹¹⁴ Γεώργιος Καραγιάννης, «Η προσφορά του Διονυσίου Πύρρου στην νεοελληνική εκπαίδευση», *Πρακτικά Ημερίδας της Εταιρείας Ιστορικών Ερευνών Θεσσαλίας*, Καστανιά Τρικάλων, 31 Ιουλίου 1999, σ. 63.

καθολικής εκπαίδευσης που προάγει, να αποτελεί το συγκεκριμένο έργο του, αλλά και τα υπόλοιπα διδακτικά, εγκυκλοπαιδικά, και επιστημονικά του βιβλία, μεγάλους θησαυρούς της νεοελληνικής παιδείας.

Ειδικότερα, ο Πύρρος μέσα από την «Χειραγωγή των παιδων» προωθεί αρχικά το ενδιαφέρον που πρέπει να έχει ο μαθητής προς τις Επιστήμες, ανθρωπιστικές και θετικές, προκειμένου να καταρτιστεί επαρκώς και να αποτελέσει ενεργό μέλος μετέπειτα στην κοινωνία. Έτσι, προασπίζεται την κατάκτηση των απαραίτητων γνώσεων που θα αποτελέσουν στο μέλλον βάση στήριξης του προσωπικού του οικοδομήματος και θα τον καταστήσουν ικανό να αντιστέκεται στους ποικίλους μηχανισμούς ετεροκαθορισμού.

Κατά δεύτερον, το ηθικό status του ανθρώπου έρχεται να προστεθεί στην επιστημονική του αρτιότητα, ως δεύτερο συστατικό του ολοκληρωμένου ανθρώπου. Με βάση το σύγγραμμα «Χειραγωγή των Παιδων» η ηθικότητα του ανθρώπου πρέπει να προσδιορίζεται από τις θείες επιταγές, από τους νόμους του κράτους και από τους άγραφους κανόνες της κοινωνίας. Χαρακτηριστικές αξίες των τριών αυτών συνιστωσών της ηθικής του ανθρώπου αποτελούν η αρετή, η εγκράτεια, η αυτάρκεια, η εντιμότητα, ο σεβασμός και η αγάπη, οι οποίες σωρευτικά αποτελούν εν μέρει - μαζί με την παιδεία και την αποφυγή των παθών- μέσα απόκτησης της ευτυχίας¹¹⁵. Συνεπώς, αντιλαμβανόμαστε ότι ο Πύρρος συνδέει τον συγκερασμό της παιδείας, της αυτογνωσίας και της ηθικής που πρέπει να διακρίνουν τον άνθρωπο με την έννοια της ανθρώπινης ευτυχίας. Με αυτόν τον τρόπο, υπεισέρχεται σε μία από τις ιδέες του Διαφωτισμού που συνίσταται στην καλύτερευση της ζωής του ανθρώπου και στον απώτερο στόχο της ευτυχίας του¹¹⁶.

Επιπλέον, ο Πύρρος, ως γνήσιος εκφραστής των νεωτερικών απόψεων του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, σε ολόκληρο το σύγγραμμά του, αλλά και στα υπόλοιπα έργα του παρουσιάζει κάποιες από τις βασικές παραμέτρους του, όπως η συμβολή των αρχαίων στην πρόοδο του πολιτισμού και της γνώσης, η αποδοχή της θεωρίας της προόδου ως λογικής πορείας της ανθρωπότητας και η πίστη στις λαμπρές προοπτικές της επιστήμης. Επίσης, υπογραμμίζεται στο έργο του η ωφελιμιστική αντίληψη για τη σχέση μεταξύ επιστήμης και κοινωνίας υπό την οπτική γωνία της προαγωγής της επιστήμης με σκοπό τη βελτίωση των συνθηκών της ζωής του

¹¹⁵ *Χειραγωγή των Παιδων*, ό.π., σσ. 46-47.

¹¹⁶ Γρηγόρης Καραφύλλης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, ό.π., σ. 22.

ανθρώπου, και η συνακόλουθη σύνδεση των επιστημών και της φιλοσοφίας με την επίλυση καθημερινών πρακτικών προβλημάτων¹¹⁷.

Εν τούτοις, τόσο η ανάπτυξη των επιστημών και η ηθική ανάταση του ανθρώπου, όσο και οι προαναφερόμενες ιδέες του Διαφωτισμού δεν μπορούν να βρουν αντίκρισμα σε καθεστώς ανελευθερίας. Έτσι, ο Πύρρος, μέσω του βιβλίου του, προσπαθεί να εμποτίσει τους αναγνώστες με το αίσθημα της ελευθερίας της εξουσίας του ανθρώπου πάνω στον ίδιο του τον εαυτό, είτε με τις μορφές της σωματικής και ψυχολογικής ελευθερίας, είτε αναφορικά με την ελεύθερη ικανότητα και δυνατότητα χρήσης των πνευματικών ιδιοτήτων του ανθρώπινου πνεύματος. Η επιρροή αυτή που ασκείται συνδέεται άρρηκτα με το άμεσο μήνυμα του έργου «Χειραγωγή των Παιδων» που δεν είναι άλλο, παρά ο αγώνας κατά της δουλείας με σκοπό την επίτευξη του βάσει της βούλησης του ανθρώπου προσδιορισμού της αναγόμενης στο άτομό του υλικής και πνευματικής του δραστηριότητας, δηλαδή της ελευθερίας¹¹⁸. Συμπερασματικά, ο Πύρρος, μέσω του υπό μελέτη έργου, κατά τον τρόπο που εκτέθηκε παραπάνω, σκοπό έχει εν τέλει να τονώσει το πατριωτικό αίσθημα των υπόδουλων Ελλήνων και να τους προετοιμάσει πνευματικά για τον αγώνα της απελευθέρωσης.

¹¹⁷ Γρηγόρης Καραφύλλης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός, ό.π., σ. 23.*

¹¹⁸ Ανδρέας Δημητρόπουλος, *Συνταγματικά Δικαιώματα*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2007, σσ. 359-361.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ολοκληρώνοντας την εξέταση των επιμέρους ζητημάτων που θεωρούνται επαρκή να αποδώσουν μία περιληπτική εικόνα του Πύρρου Διονύσιου του Θετταλού, ως λόγιου του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, καθώς και των φιλοσοφικών και παιδαγωγικών του αντιλήψεων, είμαστε σε θέση να διαπιστώσουμε, με μία σχετική πάντοτε βεβαιότητα, τα κάτωθι συμπεράσματα:

Αρχικά, λαμβάνοντας υπόψιν μας τη βιογραφία και την εργογραφία του Διονυσίου Πύρρου διαφαίνεται ότι επρόκειτο για ένα πνεύμα εξαιρετικά πλούσιο, πολυδύναμο και δραστήριο προς όλες σχεδόν τις κατευθύνσεις. Η πολυμέρεια, η πολυπλοκότητα και η πολυδυναμία των δραστηριοτήτων του τον συγκαταλέγει σε μία κατηγορία σημαντικών προσωπικοτήτων του ελληνισμού της προεπαναστατικής και επαναστατικής περιόδου, όπως ο Ευγένιος Βούλγαρης και ο Κωνσταντίνος Κούμας.

Επίσης, μέσα από το έργο του συνάγεται ότι αποτελεί έναν σπουδαίο δημοτικιστή παιδαγωγό, ο οποίος χάρισε στη διψασμένη για γνώση ελληνική νεολαία τα αναγκαία μέσα, βιβλία, εποπτικά όργανα (χάρτες, άτλαντες, υδρόγειες σφαίρες), νέες τεχνικές και μεθόδους διδασκαλίας, καθώς και ένα αναμορφωμένο πρόγραμμα μαθημάτων βασισμένο στην καθολική και γενική παιδεία που πρέπει να λαμβάνουν οι μαθητές. Με αυτόν τον τρόπο, προσέφερε υψίστης σημασίας υπηρεσίες στον πολιτιστικό και πνευματικό βίο της νεοελληνικής κοινωνίας, με αποτέλεσμα να καθίσταται ένας από τους σημαντικότερους αρωγούς της νεοελληνικής εκπαίδευσης.

Εκτός από την εκπαίδευση που προσέφερε στον υπόδουλο και αργότερα νεοαπελευθερωθέντα Ελληνισμό, μέσω του έργου του «Χειραγωγία των Παίδων», ο Πύρρος Διονύσιος συνετέλεσε και στην ηθική διαμόρφωση της προσωπικότητας των Ελλήνων, αφού επεδίωξε να τους μεταδώσει την γνώση των ηθικών αρετών, από τις οποίες πρέπει να διακρίνεται ο άνθρωπος. Το εν λόγω, εξάλλου, σύγγραμμα αποτέλεσε ηθικοπλαστικό ανάγνωσμα, το οποίο περιελάμβανε και φιλοσοφικές προσεγγίσεις αναφορικά με την σύνθεση της ψυχής του ανθρώπου, τους μηχανισμούς

λειτουργίας της, την αναγνώριση των ειδών των παθών της και τους τρόπους κυριαρχίας του ατόμου πάνω σ' αυτά.

Η μετάδοση από τον Πύρρο της παραπάνω ολοκληρωμένης εκπαίδευσης, που αφορούσε τόσο την γνώση ποικίλων επιστημών, όσο και την ευρύτερη πνευματική και ηθική καλλιέργεια του ανθρώπου, οφείλονταν στις καταβολές της ευρωπαϊκής παιδείας που είχε ο ίδιος λάβει, αλλά και στην μη επίδειξη φόβου και εχθρότητας προς το ευρωπαϊκό πνευματικό κίνημα του Διαφωτισμού.

Ο Πύρρος, λοιπόν, ως θιασώτης του Διαφωτισμού, μέσα από το περισπούδαστο εγχειρίδιό του, φωτίζει τους νέους ανοίγοντάς τους τους δρόμους της αληθινής παιδείας και προκοπής. Υπηρετώντας τις αρχές και τις κατευθύνσεις του Διαφωτισμού, δίνει πληροφορίες και διευρύνει το πνεύμα των νέων στους ορίζοντες της πεφωτισμένης Ευρώπης, στον πόθο και τις κατακτήσεις της ανθρώπινης σκέψης, στην ανάγκη να απομακρυνθούν από το σκότος και να λυτρωθούν από τα δεσμά της αμάθειας και της καθυστέρησης.

Τέλος, υπογραμμίζεται η συμβολή του έργου του στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα των Ελλήνων κατά του τούρκου κατακτητή, κατά έναν διττό τρόπο. Αφ' ενός, προετοιμάζει τους υπόδουλους Έλληνες, όπως εκτέθηκε παραπάνω, ηθικά και πνευματικά, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τον εχθρό. Αφ' ετέρου, μέσω του κεφαλαίου της «Χειραγωγίας των Παιδών» που αναφέρεται στα χρέη του ανθρώπου προς την πατρίδα, προσπαθεί να ανάψει τη φλόγα του πατριωτισμού στην ψυχή των υπόδουλων Ελλήνων, και να ενώσει τις σκέψεις, τα όνειρα και τα ιδανικά τους με το ένδοξο παρελθόν των αρχαίων Ελλήνων και την μίμηση των κατορθωμάτων των προγόνων τους στην Ελληνική Επανάσταση του 1821.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αθανασίου, Λουκίου. Διατριβή: Μεταφράσεις Ελληνικών κειμένων
Μεταφράσεις. Διατριβή στο Πανεπιστήμιο της Γενεύης. Αθήνα: Κριτική (εκδόσεις)
Εταιρεία Μεταφράσεων, Αθήνα 1984.

Αποστόλης, Γεώργιος. Διατριβή: Η ελευθερία της έκφρασης - Διακρίσεις
Ελευθερίας στην ιστορία της Κεφελίας, μετά την επανάσταση της Επανάστασης του 21ης,
Πανεπιστήμιο της Γενεύης. Διατριβή: Ημερομηνία έκδοσης: Κόρινθος 1976
Συνέλευση 1980, τ. 17, Αθήνα 1982, 1981, σσ. 334-342.

Αποστόλης, Γεώργιος. Διατριβή: Η ελευθερία της έκφρασης - Διακρίσεις
στην Ελλάδα. Αθήνα 1980.

Αποστόλης, Γεώργιος. Διατριβή: Η ελευθερία της έκφρασης - Διακρίσεις
στην Ελλάδα. Αθήνα 1976, σσ. 211-226.

Αποστόλης, Γ. «Ελευθερία έκφρασης και Νεοελληνισμός». Το
Ελευθεριακό Έργο και η Ανεξαρτησία του Έθνους. Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήμα
Παιδαγωγικής, Μάριος, 1977, σ. 186.

Αποστόλης, Γεώργιος. Διατριβή: Η ελευθερία της έκφρασης - Διακρίσεις
στην Ελλάδα. Αθήνα 1976, σ. 236.

Αποστόλης, Γεώργιος. Διατριβή: Η ελευθερία της έκφρασης - Διακρίσεις
στην Ελλάδα. Αθήνα 1976, σ. 237.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αθανασιάδης, Σωτήριος, *Διονυσίου Πύρρου του Θετταλού, Ελλάδος περιήγησις. Μεσσηνιακά. Από χειρόγραφο αποκείμενο εις τα Γενικά Αρχεία του Κράτους (συλλογή Γιάννη Βλαχογιάννη)*, Αθήνα 1984.

Αθουσάκης, Αδάμ, «Διονυσίου Πύρρου του Θετταλού, Κορινθιακά – Σικυωνικά (Συμβολή στην ιστορία της Κορινθίας κατά την περίοδο της Επανάστασεως του 21)», *Πρακτικά του Δ' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών σπουδών (Κόρινθος 9-16 Σεπτεμβρίου 1990)*, τ. Γ', Αθήνα 1992-1993, σσ. 351-352.

Αναγνωστόπουλος, Βασ., *Τάσεις και εξελίξεις της Παιδικής Λογοτεχνίας*, Εκδόσεις των Φύλων, Αθήνα 152008 (1980).

Βοΐλας, Ιωάννης, «Διονύσιος Πύρρος ο Θετταλός και το έργο του», *Θεσσαλικά χρονικά*, τ. 11, 1976, σσ. 259-266.

Βαλέτας, Γ., «Ένας Αθησαύριστος Θησαυρός του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, Το παιδαγωγικό Εγκόλπιο του Θεσσαλού Διονυσίου Πούρη», *Ηπειρωτική Εστία*, Τεύχος 299-300, Μάρτιος-Απρίλιος 1977, σ. 186.

Βραούσης, Λέανδρος, «Εισβολή και απόκρουση νέων ιδεών», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τεύχος ΙΑ', σ. 436.

Βραούσης, Λέανδρος, «Ο ρόλος των διανοουμένων», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τεύχος ΙΑ', σ. 437.

Δημαράς, Κ.Θ., *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Εκδόσεις Νεοελληνικά Μελετήματα, Αθήνα 1993 (1977).

Δημητρόπουλος, Ανδρέας, *Συνταγματικά Δικαιώματα*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2007.

Δυοβουνιώτης, Κ.Ι., «Πύρρος Διονύσιος ο Θετταλός», *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, Εκδόσεις ΦΟΙΝΙΞ, Τόμος 20, σ. 946.

Εταιρεία Ιστορικών Ερευνών Θεσσαλίας, «Διονύσιος Πύρρος ο Θετταλός ο εκ Καστανέας Τρικάλων. Η ιστορική σημασία του έργου του», *Πρακτικά Ημερίδας 31-7-1999 Καστανιά Τρικάλων*, Λάρισα 2000, σσ. 5-154.

Ευαγγελίδης, Τρύφων, *Η παιδεία επί Τουρκοκρατίας. (Ελληνικά σχολεία από της αλώσεως μέχρι Καποδιστρίου)*, Αθήνα 1936.

Καραγιάννης, Γεώργιος, «Η προσφορά του Διονυσίου Πύρρου στην νεοελληνική εκπαίδευση», *Πρακτικά Ημερίδας της Εταιρείας Ιστορικών Ερευνών Θεσσαλίας*, Καστανιά Τρικάλων, 31 Ιουλίου 1999, σ. 63.

Καραφύλλης, Γρηγόρης, *Αξιολογία και παιδεία*, Εκδόσεις Τυπωθήτω-Γεώργιος Δαρδανός, Αθήνα 2005.

Καραφύλλης, Γρηγόρης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός Φιλοσοφικές Προσεγγίσεις*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2008.

Κεραμίδας, Ανδρέας, *Διονυσίου Πύρρου του Θετταλού Αργολικά. Από το ανέκδοτο χειρόγραφο της συλλογής Γιάννη Βλαχογιάννη των Γενικών Αρχείων του Κράτους*, Αργος 1981.

Κητρομηλίδης, Πασχάλης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1996.

Μαυριάς, Κώστας, *Συνταγματικό Δίκαιο*, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα 2002.

Νημάς, Θεόδωρος, *Η εκπαίδευση στη Δυτική Θεσσαλία κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας*, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη 1995.

Νούτσος, Παναγιώτης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός Τα όρια της Διακινδύνευσης*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2005.

Παπαδόπουλος – Βρετός, Ανδρέας, *Νεοελληνική Φιλολογία Μέρος Β'*, Αθήνα 1857.

Πολίτης, Αλέξης, «Γλώσσα, Διαφωτισμός και Εθνική Συνείδηση. Αντίπαλες Ιδεολογίες στις αρχές του 19^{ου} αι.», *Πρακτικά Γ' Συνεδρίου της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών*, Βουκουρέστι, 2-4 Ιουνίου 2006. Ανεύρεση στον ιστότοπο: http://www.eenscongress.eu/?main__page=1&main__lang=de&eensCongress_cmd=showPaper&eensCongress_id=85

Σάθας, Κων/νος, *Βιογραφία των εν τοις γράμμασι διαλαμπάντων Ελλήνων. Από της καταλύσεως της Βυζαντινής αυτοκρατορίας μέχρι της Ελληνικής εθνεγερσίας (1453-1821)*, Αθήνα 1868.

Τατάγια, Μαρία, «Η Θεολογία και η Επιστήμη στη ζωή και το έργο του Διονυσίου Πύρρου», *Πρακτικά Ημερίδας της Εταιρείας Ιστορικών Ερευνών Θεσσαλίας*, Καστανιά Τρικάλων, 31 Ιουλίου 1999, σ. 132.

Φωτιάδης, Ε.Π., «Διονύσιος Πύρρος ο Θετταλός», *Ακτίνες*, Τεύχος 123, Ιανουάριος 1952, σ. 209.

